

2012

DIPLOMSKA NALOGA

VANJA DAMJANOVIĆ

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

DIPLOMSKA NALOGA

VANJA DAMJANOVIĆ

KOPER, 2012

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

Diplomska naloga

**SIVA EKONOMIJA V
GOSPODINJSTVIH**

Vanja Damjanović

Koper, 2012

Mentor: doc. dr. Bojan Nastav

POVZETEK

Siva ekonomija je zelo razširjen pojav, ki je značilen za vse države, gospodarstva in politične sisteme. V diplomski nalogi je obravnavana problematika in kompleksnost sive ekonomije. V teoretičnem delu so predstavljeni pogoji in vzroki za nastanek sive ekonomije ter organi boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji. Empirični del temelji na anketi, izvedeni v mestu Velenje. Nameni naloge so analizirati in predstaviti vzroke in posledice uporabe sive ekonomije. Prav tako pa je namen diplomske naloge ugotoviti število uporabnikov in udeležencev v sivi ekonomiji v lastnih gospodinjstvih. Končna ugotovitev diplomske naloge je pokazala, da je siva ekonomija v Velenju predvsem posledica finančne stiske in nezaupanja državljanov v lastno državo, ki zanjo nočejo prispevati, zato se izogibajo plačilu davkov in ne upoštevajo predpisov.

Ključne besede: siva ekonomija, davčna utaja, korupcija, brezposelnost, organi boja proti sivi ekonomiji, udeleženci in potrošniki sive ekonomije.

SUMMARY

The shadow economy is a wide spread phenomenon and is common to all countries, economic and political systems. My diploma work is discussed about complexity and problems regarding shadow economy. The theoretical part presents the conditions and causes of the shadow economy, and the bodies that fight against the shadow economy. The empirical part is based on a survey, carried out in town Velenje. The purpose of my project is to analyze and present the causes and consequences of the shadow economy. Another purpose of my mission is also to determine the number of users and participants in the shadow economy in own household. The conclusion in my diploma work has found that the shadow economy in Velenje is the result of financial crisis and the lack of confidence of citizens in their own country, and because of that people are not paying taxes and they disregard the regulations of law.

Keywords: shadow economy, tax evasion, corruption, unemployment, organisations that fight against the grey economy, participants and consumers of the shadow economy.

UDK: 331.526.8(043.2)

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Bojanu Nastavu za potrpežljivost, strokovno vodenje in svetovanje pri nastajanju diplomske naloge. Zahvalila bi se tudi staršem, sestri Sanji in nečaku Srečku za sodelovanje in pomoč.

VSEBINA

1	Uvod.....	1
1.1	Opredelitev raziskovalnega problema.....	1
1.2	Namen in cilji diplomske naloge.....	2
1.3	Metode za doseganje ciljev	2
1.4	Predpostavke in omejitve diplomskega dela	2
2	Siva ekonomija.....	3
2.1	Pojem in definicija sive ekonomije	3
2.1	Nastanek in vzroki sive ekonomije	7
2.3	Posledice sive ekonomije	12
2.3.1	Negativne posledice sive ekonomije.....	12
2.3.2	Pozitivne posledice sive ekonomije	13
3	Organi boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji.....	14
3.1	Komisija za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno.....	15
3.2	Tržni inšpektorat Republike Slovenije.....	16
3.3	Davčna Inšpekcija Republike Slovenije.....	17
3.4	Inšpektorat Republike Slovenije za delo.....	18
4	Siva ekonomija v gospodinjstvih v Velenju	19
4.1	Anketiranje in vzorčenje	20
4.2	Analiza ankete	23
4.3	Predlogi zmanjševanja uporabe in udeležbe sive ekonomije v gospodinjstvih	35
5	Zaključek.....	37
	Literatura in viri.....	39
	Priloge.....	43

SLIKE

Slika 1: Spol udeležencev v sivi ekonomije.....	25
Slika 2: Starost udeležencev v sivi ekonomiji.....	25
Slika 3: Izobrazba udeležencev v sivi ekonomiji.....	26
Slika 4: Spol uporabnikov sive ekonomije.....	30
Slika 5: Starost uporabnikov sive ekonomije.....	31
Slika 6: Izobrazba uporabnikov sive ekonomije.....	31
Slika 7: Oznaka sive ekonomije.....	34
Slika 8: Obseg sive ekonomije v gospodinjstvih.....	35

PREGLEDNICE

Preglednica 1: Najpogostejši izrazi, ki označujejo pojem sive ekonomije.....	3
Preglednica 2: Vzroki za pojav sive ekonomije v Sloveniji.....	11
Preglednica 3: Spol anketirancev.....	20
Preglednica 4: Starost anketirancev.....	21
Preglednica 5: Starost prebivalcev mesta Velenje od 1. 1. 2011 do 31. 6. 2011.....	21
Preglednica 6: Izobrazba anketirancev.....	22
Preglednica 7: Izobrazba prebivalcev mesta Velenje v letu 2011.....	22
Preglednica 8: Status.....	23
Preglednica 9: S sivo ekonomijo ste se srečevali skozi pretekla leta kot.....	24
Preglednica 10: Siva ekonomija v letu 2011.....	24
Preglednica 11: Dejavnosti sive ekonomije.....	26
Preglednica 12: Izvajanje sive ekonomije.....	27
Preglednica 13: Vzroki za udeležbo v sivi ekonomiji.....	28
Preglednica 14: Poraba denarja zasluženega v sivi ekonomiji.....	29
Preglednica 15: Uporabniki sive ekonomije v lastnem gospodinjstvu.....	30
Preglednica 16: Dejavnosti sive ekonomije v gospodinjstvih.....	32
Preglednica 17: Pogostost uporabe sive ekonomije v letu 2011.....	32
Preglednica 18: Vzroki za uporabo sive ekonomije.....	33

KRAJŠAVE

BDP	Bruto domači proizvod
DDV	Davek na dodano vrednost
ICLS	Mednarodna konferenca o statistiki dela (angl. International Conference of Labour Statistics)
SNA	Sistem nacionalnih računov (angl. System of National Accounts)
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
Ur. l. RS	Uradni list Republike Slovenije
ZPZDC	Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno
ZRZS	Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje

1 UVOD

1.2 Opredelitev raziskovalnega problema

Siva ekonomija je postala del sodobne družbe, in tako pritegnila pozornost ekonomistov, državne uprave in druge javnosti. Dejavnosti sive ekonomije so prisotne na najrazličnejših področjih, skupno vsem je, da niso evidentirane, obdavčene in kršijo razne predpise. Da je siva ekonomija težava tudi v Sloveniji, govori referendum o črnem delu, ki leta 2011 v Sloveniji ni bil uspešen. Zanimiva je tudi raziskava o neprijavljenem delu (European Commission 2007, 14), ki je za Slovenijo ugotovila, da se znotraj najožjega socialnega kroga družine, prijateljev in sosedov ustvari polovica vsega prometa v sivi ekonomiji. Ker ima sive ekonomija negativne posledice za gospodarstvo, se država bori proti temu pojavu s štirimi nadzornimi organi: inšpektorat za delo, tržna inšpekcija, komisija za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno ter davčna uprava.

Zakaj je siva ekonomija prisotna v slovenskih gospodinjstvih bomo skušali ugotoviti v empiričnem delu diplomske naloge. Vprašanje, ki se pojavi v vsakem gospodinjstvu je, koga poklicati kadar se nam pokvari cev v stanovanju? Bomo za pomoč poklicali soseda, ki je po naključju vodovodar in nam bo cev popravil zastonj, ali izbrati uradno pot, ter za popravilo najeti strokovno usposobljene ljudi? Ali ima država pravico, da odloča, kako se bo posameznik odločil, da bo zgradil svojo hišo, ali opravil kakšno drugo vrsto del v hiši? Bo za pomoč prosil prijatelja, ki je gradbenec in mu bo ta brezplačno pomagal pri gradnji hiše, ali mora najeti strokovno pomoč, ki mu bo zaračunala visoke stroške? Ali država s takšnimi ukrepi posega preveč v svobodno izbiro posameznika? Živimo v časih, kjer nekatere družine ne morejo preživeti s plačo, ki jo zaslužijo v podjetju, zato kot vir zaslužka iščejo druge alternativne rešitve. Mora posameznik zato, da svojemu prijatelju počisti stanovanje napisati račun, kjer država vzame svoj delež. Nastav (2009, 32) meni, da se je vsako gospodinjstvo v določeni meri že srečalo s sivo ekonomijo in tovrstna potrošnja naj bi nekako obsegala proizvode kmetijske dejavnosti, gradbene in dejavnosti vzdrževanja stanovanja. Z ekonomskega vidika siva ekonomija negativno vpliva na gospodarstvo, saj znaša 15,6 odstotka BDP. Do tega podatka je prišel Nastav (2009), kjer je z izvedbo lastne ankete ugotovil odstotek sive ekonomije v Sloveniji za leto 2007. Siva ekonomija je prisotna skoraj vse povsod okrog nas. Država v veliki meri vpliva, da se ljudje odločajo za delo na črno, saj zaradi birokratskih ovir in finančne stiske, sili prebivalstvo k iskanju dodatnih virov zaslužka. Živimo v časih, ko je materializem zelo prisoten v naši družbi, zato za doseganje ciljev posegamo po lažjih poteh, včasih je takšna izbira dejavnosti tudi pot za preživetje v teh težkih časih. Vsak državljan ima pravico do svobodne izbire, siva ekonomija v večini primerov predstavlja rešilno bilko v teh kriznih časih. So nizke plače mogoče motiv za sivo ekonomijo v gospodinjstvih, ali obstajajo tudi drugi razlogi? Je res, da

bi morali sivo ekonomijo moralno in pravno obsojati? Na vsa ta vprašanja bomo skušali odgovoriti v diplomski nalogi.

1.2 Namen in cilji diplomske naloge

Namen naloge je raziskati obseg sive ekonomije v gospodinjstvih, predvsem pa razloge posameznikov, zakaj so se odločili za tovrstno dejavnost, ki spada med nelegalne aktivnosti. Cilj diplomske naloge je preučiti vzroke za dejavnosti sive ekonomije, ter na osnovi tega podati morebitne predloge za zmanjšanje števila uporabnikov in udeležencev v sivi ekonomiji. Predstavili bomo kompleksnost tega pojava, vzroke za nastanek in pogoje za obstoj sive ekonomije v gospodinjstvih.

1.3 Metode za doseganje ciljev

Prvi, teoretični del diplomske naloge je posvečen opredelitvi sive ekonomije, vzrokom nastanka tega pojava, ter negativnim in pozitivnim posledicam sive ekonomije. V tem delu je zbrana in uporabljena ustrezna domača in tuja literatura. Predmet obravnave v empiričnem delu naloge je siva ekonomija v gospodinjstvih oziroma opredelitvi števila udeležencev in uporabnikov v sivi ekonomiji. Siva ekonomija je takšna dejavnost, ki jo je težko empirično preučevati, saj se izogiba registriranju in merjenju. Zato smo pri zbiranju podatkov in ugotavljanju obstoječega stanja kot instrument raziskovanja uporabili anketo. Vprašanja v anketi so bila kombinirana, in sicer odprtega in zaprtega tipa. Anketa je bila opravljena v kraju Velenje. Zbrani podatki so predstavljeni v obliki tabel in grafikonov. Preverili smo tudi reprezentativnost vzorca glede na spol, starost, izobrazbo ter status.

1.4 Predpostavke in omejitve diplomskega dela

Ankete na področju sive ekonomije spadajo med direktne metode, vendar je ta metoda pridobivanja podatkov zelo nezanesljiva. Razlog je predvsem ta, da so odgovori lahko napačni oziroma neiskreni, saj se anketiranci bojijo, in skušajo prikriti dejavnosti, da bi se izognili davkom ali raznim predpisom. Predpostavka, ki se pojavi ob izvajanju ankete je ta, da so anketiranci ob izpolnjevanju anketnega vprašalnika odgovarjali iskreno, saj so dejavnosti sive ekonomije zakonsko prepovedane. Poglavitna omejitev je ta, da lahko analiziramo podatke samo na področju, kjer smo anketo izvedli, in ne morem posploševati zadeve in podati splošne ocene za celotno Slovenijo. Odzivnost na anketo je bila zadovoljiva, zbrali smo 166 izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Na podlagi analize ankete smo predstavili splošne ocene in rezultate za posamezne odgovore iz anketnega vprašalnika.

2 SIVA EKONOMIJA

Ljudje se pogosto srečujemo s sivo ekonomiji, ki je prisotna na najrazličnejših področjih našega življenja. Je pojav, ki v družbi nima obrobne pomena, saj vpliva tako na delodajalce, kot delojemalce ter samo državo. Najdemo jo v vseh državah, ne glede na politično strukturo in stopnjo razvitosti gospodarstva. Čeprav ima pozitivne posledice, jo predvsem zaradi negativnih vplivov moralno in pravno obsojajo.

2.1 Pojem in definicija sive ekonomije

Ko govorimo o pojavu siva ekonomija, ne moremo mimo zanimivosti, da obstaja za pojav množica imen. Različna imena nakazujejo neenotnost pri pojmovanju vsebine sive ekonomije. V angleški terminologiji se pojavljajo številna uporaba imen za pojem siva ekonomija: shadow economy, underground economy, hidden economy, informal sector, black economy, irregular sector, parallel economy, unobserved economy itd. (Schlosser 2003). Ta različnost imen nas opozarja na mnoge razsežnosti pojava. Zaradi prekomerne uporabe sopomenk pogosto prihaja do nesporazumov, kaj v pojem sploh zajeti. V preglednici 1 navajam najpogostejše izraze za sivo ekonomijo v angleškem jeziku ter njihov grobi prevod v slovenščini. Ob tem je treba opozoriti, da se pomeni istih besed od države do države razlikujejo.

Preglednica 1: Najpogostejši izrazi, ki označujejo pojem sive ekonomije

Izrazi v angleškem jeziku	Prevod
Hidden economy	Skrita ekonomija
Informal economy	Neformalna ekonomija
Illegal economy	Ilegalna ekonomija
Underground economy	Podzemna ekonomija
Shadow economy	Ekonomija v senci
Dual economy	Dvojna ekonomija
Subterranean economy	Podzemeljska ekonomija
Parallel economy	Paralelna ekonomija
Second economy	Sekundarna ekonomija
Unofficial economy	Neuradna ekonomija
Underdog economy	Skrivna ekonomija
Irregular economy	Nepravilna ekonomija
Unobserved economy	Neopazovana ekonomija
Marginal economy	Obrobna ekonomija

Vir: Schlosser 2003, 7.

Sama definicija sive ekonomije se pri različnih avtorjih razlikuje glede na njihovo opredelitev sive ekonomije in tisto, kaj uvrščajo med področje sive ekonomije. Zato ne obstaja neka

enotna in standardna definicija sive ekonomije. V nadaljevanju si bomo pogledali definicije sive ekonomije in kaj avtorji uvrščajo pod pojem siva ekonomija.

Belev (2003, 24) zanika prepričanje, da je siva ekonomiji značilna samo za razvite države, saj po njegovem mnenju najdemo sivo ekonomijo v manj razvitih državah in državah v razvoju. Ker se siva ekonomija pojavlja v različnih dejavnostih enotne definicije ni možno podati. Skupna lastnost, ki se pojavlja v vseh državah je ta, da ni standardne in enotne definicije sive ekonomije.

Pri samem poimenovanju pride do dileme, saj Williams (2004, 3) navaja, da narava proučevanega pojava ne dopušča nekaterih splošno sprejetih samostalnikov oziroma kombinacij pridevnikov in samostalnikov. Tako je na primer samostalni *sektor* v tesni povezavi s sektorji dejavnosti, pojav sive ekonomije pa zajema nekaj sektorjev dejavnosti, kar v osnovi preraste pojem sektorja (dejavnosti). Do enakih ugotovitev je prišel tudi Bangasser (2000, 5), kot tudi na 17. mednarodni konferenci o statistiki dela (ICLS), kjer so se strinjali, da je izraz sektor morda malce neprimeren.

Nastav (2009, 16) meni, da gre pri sivi ekonomiji za prepletenost potreb trga in zanimanja za določeno storitev ali dobrino. Pri sivi ekonomiji se oblikujeta ponudba in povpraševanje, vzporednico med njima predstavlja vrednost posameznih dobrin in storitev. Zagovarja izraz ekonomija in pravi, da siva ekonomija deluje znotraj formalne ekonomije in ima velike potenciale za razvoj znotraj samega formalnega gospodarstva.

Babušek Medic (1999, 210) dejavnosti sive ekonomije označuje kot prikrite in nemoralne, ki kršijo številne zakone in predpise. Pri sivi ekonomiji gre predvsem za utajo davkov, udeleženci imajo predvsem namen neplačevanja socialnih prispevkov in ostalih dajatev državi.

Nekdanji minister za delo, družino in socialne zadeve dr. Ivan Svetlik, ki je bil zaposlen na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve od leta 2008 do leta 2012, ko je njegovo funkcijo prevzel mag. Andrej Vizjak, je sivo ekonomijo označil za »nevralgično točko« slovenskega gospodarstva, ki jo je treba moralno in pravno obsojati (Dnevnik.si 2010).

V Sloveniji med sivo ekonomijo štejemo delo na črno. Definicija dela na črno je opredeljena v Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno oziroma ZPZDC (Ur. l. RS 12/2007). Dejavnosti, ki jih štejemo kot delo na črno so tiste dejavnosti, ki jih pravna oseba nima vpisane v sodni register, ali ne dosega vsa zakonska določila za opravljanje posamezne dejavnosti. Prav tako samostojni podjetnik ali druga fizična oseba ne more opravljati svoje dejavnosti, če ni ustrezno evidentirana in prijavljena pristojnemu organu, obstajati pa ne sme nobena zakonska prepoved za opravljanje tovrstne dejavnosti. Tuji samostojni podjetniki in

pravne osebe morajo v skladu z zakonom svoje dejavnosti prijaviti davčnemu uradu, če so storitve ali dobrine opravljene na področju Republike Slovenije, njihov poslovni naslov pa se nahaja izven meja Republike Slovenije (Ur. l. RS 12/2007).

Sivo ekonomijo obravnavamo v ožjem in širšem smislu. V ožjem smislu je siva ekonomija splet neregistriranih pridobitnih dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke bruto domačega proizvoda (BDP). V širšem smislu poleg prej navedenih neregistriranih pridobitnih dejavnosti spadajo sem še tisti dejavniki, ki po metodologiji sistema nacionalnih računov (SNA) ne prispevajo k oblikovanju BDP (neregistrirane dejavnosti za lastne potrebe gospodinjstva) in prispevajo k boljšem materialnem položaju in blaginji (Kukar 1995).

Svetlik idr. (1988, 10) sivo ekonomijo loči na formalni in neformalni del. Formalni del je urejen z zakonodajo, je priznan s strani družbe, ter je podlaga formalni ekonomiji. Neformalni del pa ne omogoča uveljavljanje pravic, in je družbeno nepriznано. Vse storitve in dobrine proizvedene v neformalnemu delu spadajo med ilegalne. Ena izmed oblik neformalnega dela je tudi kriminal.

Sivo ekonomijo lahko opredelimo kot neformalno ekonomijo oziroma kot produkcijo dobrin, ki je sama po sebi legalna, vendar se želi prikriti zaradi izogibanju davkom in drugim dajatvam. Sem spada proizvodnja nelegalnih proizvodov in storitev in zamolčan dohodek (Kruc 2008).

Glas (1991, 3) pravi, da se med dejavnosti sive ekonomije v razvitih tržnih gospodarstvih šteje:

- da so dejavnosti nepravilne, saj niso v skladu s predpisano zakonodajo,
- da se izogibajo plačevanju davčnih obveznosti oziroma udeleženci ne plačujejo davkov in prispevkov za socialno zavarovanje, zasluženi zneski niso pravilno registrirani, zato posledično plačujejo manjše davke, kar pomeni, da goljufajo državo,
- da jih uradna statistika ni zmožna uvrščati med evidenco ustreznega prijavljenega dohodka kar pomeni, da je BDP podcenjen; podatki o gospodarskih dejavnosti so pristranski, iz česar sledi, da so ukrepi ekonomske politike neprimerni.

Ena od delitev sive ekonomije je dvojna delitev, ki se deli na uradno in neuradno ekonomijo (Schneider in Enste 2002). Uradni del vključuje javni in zasebni sektor, pri katerih se proizvodnja in prodaja na trgu urejata z zakoni in sta obdavčeni. Neuradna oziroma neformalna (skrita) ekonomija se deli na sektor gospodinjstva (neplačana sosedska pomoč) in kriminalni sektor, sama proizvodnja dobrin in storitev pa ne zajema zakonske predpisov in je ni mogoče izmeriti.

Thomas (1992, 120) prišteva k sivi ekonomiji:

- utajevanje davkov: izognitev plačila posrednih in neposrednih davkov in prispevkov za socialno varstvo,
- kršitev zakonodaje: gre za področje nadzora delovnih razmerij, nadzora varnosti in zdravja pri delu, ter plačevanju zdravstvenih in socialnih prispevkov v delovnem razmerju,
- neupoštevanje administrativnih postopkov: zaradi izpolnjevanja številnih obrazcev in plačevanja raznih pristojbin in taks, če hoče posameznik opravljati svojo dejavnost se mnogi posamezniki odločijo raje za ilegalno dejavnost,
- goljufije na področju socialne varnosti: nekateri nezaposleni, ki dobivajo denarno nadomestilo ali pomoč za čas brezposelnosti, se poslužujejo dela na črno,
- priseljenci in imigranti: zaradi nelegalnega statusa ne dobijo delovnega dovoljenja, zato sodelujejo v sivi ekonomiji.

Iz navedenega lahko povzamemo, da so dejavnosti sive ekonomije, katerih proizvodi (blago in storitev) so sami po sebi legalni, vendar namenoma prikrite oblastem, zaradi izogibanja plačilu davkov in prispevkov, delovni zakonodaji in nespoštovanju predpisov. Kompleksnost pojava in razlike v izrazoslovju kažejo na raznovrstne dejavnosti, ki se pojavljajo v različnih oblikah in intenzivnostih. Značilnost sive ekonomije je, da je prisotna v vseh socialnih okoljih, neodvisno od stopnje razvitosti posameznega okolja. Različne definicije sive ekonomije, kažejo na neenotnost avtorjev kaj všteti v sivo ekonomijo. Različno poimenovanje sive ekonomije pa opozarja na mnoge razsežnosti pojava.

2.1 Nastanek in vzroki sive ekonomije

Pri obravnavi vzrokov za nastanek sive ekonomije moramo prvo preučiti pogoje za njeno delovanje, kje se pojavlja in kdo v njej deluje. Pri tem je vsaka država različna in specifična, njeno gospodarstvo pa ustvarja različne pogoje za nastanek sive ekonomije.

Praden začnemo o razlagi vzrokov za nastanek sive ekonomije moramo poznati pogoje, ki morajo obstajati v nekem gospodarstvu, da je prebivalcem omogočeno delovanje v sivi ekonomiji. Glas (1991, 5) navaja, da obstaja tipična ameriška razlaga in na drugi strani kontinentalna, evropska razlaga za udeležbo v sivi ekonomiji. Ameriška razlaga se osredotoča na različne vidike odnosa do države, in sicer navaja:

- težnjo po davčni utaji,
- omejitve in prepovedi birokratizacije,
- zatekanje v sivo ekonomijo, da bi zadržali različne socialne podpore,
- nezadovoljstvo z delovanjem države.

Evropska razlaga skuša te razloge dojeti širše, s poudarjeno sociološko obravnavo in z upoštevanjem dolgoročnih družbenih in gospodarskih razvojnih procesov, zato uvršča med dejavnike:

- krizo verodostojnosti države, krizo zaupanja vanjo,
- obremenitev zasebnega sektorja z davki in socialnimi dajatvami,
- upadanje davčne morale in nasprotovanje davkom,
- breme birokracije, predpisov in uredb, ki otežujejo poslovanje,
- stagnacijo ali upadanje realnih dohodkov ob rastoči brezposelnosti,
- skrajšanje delovnega časa in s tem več prostega časa,
- relativno majhno tveganje pri pridobivanju dohodkov od sive ekonomije.

Carson (1984, 21-23) navaja sledeče pogoje:

- razpoložljiv čas, dovolj kratek delovnik, ki dopušča čas za »delo na črno«,
- možnost transakcij, v katerih se lahko prejemki izognejo registriranju brez javnosti,
- pripravljenost druge strani, da v transakciji sprejmejo davčno utajo.

Ko poznamo pogoje za delovanje sive ekonomije je pomembno vedeti v katerih dejavnostih se siva ekonomija nahaja in kdo so kandidati za delo v sivi ekonomiji.

Alessandrini in Dallago (1987, 40) sta opredelila dejavnosti, kjer siva ekonomija najpogosteje pojavlja:

- gradbeništvo, tu gre predvsem za gradnjo in prenovu stanovanj in zasebnih hiš
- osebne storitve, storitve gospodinjstvom in poslovne storitve, kamor štejemo frizerstvo, varstvo otrok, gospodinjska opravila, izobraževanje oziroma inštrukcije za dijake in študente, domača obrt, popravilo avtomobilov in gospodinjskih aparatov,
- kmetijstvo, gozdarstvo, vrtnarstvo (tukaj predvsem ne moremo določiti, ali se kmetje ukvarjajo s kmetijstvo zaradi lastnih potreb),

- gostinstvo in turizem, na področju gostinstva gre predvsem za zaposlovanje na črno, pri turizmu pa za izvajanje in organiziranje raznih storitev, ki jih izvajalci nimajo registriranih,
- pravno svetovanje,
- zdravstvo, kjer so zobozdravniki in zdravniki udeleženci v sivi ekonomiji.

Babušek Medic (1999, 210) med najintenzivnejša področja sive ekonomije prišteva gradbeništvo, trgovino in turizem, vzroki za udeležbo v sivi ekonomiji pa so ekonomskega značaja.

Med potencialne kandidate za sivo ekonomijo bi lahko šteli tako ženske kot tudi moške, vendar se razlikujejo po več lastnostih in sicer po letih, izobrazbi, zaposlitvenim statusom, itd. Renoy (2004, 109) udeležence sive ekonomije razvrsti po spolu in starosti. Moški poleg svoje redne službe v prostem času opravljajo dopolnilno oziroma popoldansko delo, ki zahteva veliko fizične pripravljenosti. Gre predvsem za mlajše moške, ki spadajo v starostno skupino od 25 do 45 let. Ženske najdemo predvsem v storitvenih dejavnostih kot so hišna opravila, gostinstvu, izobraževanju ter v zdravstvu.

Williams (2006, 85) trdi, da moški v večji meri sodelujejo v sivi ekonomiji, in da se dejavnosti kjer sodelujejo moški v sivi ekonomiji razlikujejo od ženskega spola. Moškim je osnovni motiv denarna korist, medtem ko ženske sivo ekonomijo uporabljajo za pomoč drugim.

Nastav (2009, 49) trdi, da so potencialni kandidati v sivi ekonomiji moški, njihova povprečna starost je okoli 30 let, stopnja izobrazbe pa se iz leta v leto spreminja, saj se vedno več ljudi z višjo izobrazbo vključuje v sivo ekonomijo.

Obstaja veliko razlogov za razvoj sive ekonomije. Thum (2005, 6) navaja študijo Ensteja in Schneiderja (2000), ki sta med vzroke za sivo ekonomijo uvrstila davčno preobremenjenost in plačevanje prispevkov za socialno zavarovanje, ter stroge zakonske predpise, kar negativno vpliva na delovanje in učinkovitost državnih organov.

Schneider (2007) v svoji raziskavi na področju sive ekonomije navaja, da proizvajalec proizvoda in storitve proizvodnjo namenoma prikrije javnim organom z namenom, da se izogne plačilu davka od dohodka, plačilu DDV, plačilu prispevkov za socialno varnost ter izpolnjevanju pravnih in drugih predpisov na trgu dela.

Enste (2003) med glavne vzroke našteva vzpon bremena davkov in prispevkov za socialno varnost, ki rastejo skupaj s povečanjem števila regulativ formalne ekonomije, pospešeno upadanje tedenskega delovnega časa, zgodnje upokojitve, povečana stopnja brezposelnosti, dolgoročno upadanje državljanske zavesti in zvestobe javnim institucijam vzporedno z nižanjem »davčne morale«.

Glas (1994, 7) navaja, da mnogi sivo ekonomijo izrabljajo z namenom da bi obdržali različne socialne podpore, ki jih ob rednemu delu nebi prejeli, sam znesek prejete plače v primeru zaposlitve pa bi ostal enak ali tudi manjši, kot socialna podpora in ukvarjanje z dejavnostmi

sive ekonomije. Edina rešitev je torej prejemanje socialne podpore in udeležba v sivi ekonomiji.

Nekateri se za sivo ekonomijo odločijo na podlagi moralnih načel in prepričanj, socialnega statusa, stopnje izobrazbe, želje po pridobivanju novih spretnosti, finančnemu stanju.

Neformalno delo nastaja tudi zaradi posebnega užitka in zadovoljstva, ki ga daje ljudem. Slapar (2004, 55) meni, da ljudje z delovanjem v sivi ekonomiji dobijo občutek kontrole nad porabo svojega prostega časa, obenem pa jim siva ekonomija prinese dodatni zaslužek. Poleg svojega dela, ki jim ne predstavlja osebnega zadovoljstva, si svoje osebne cilje, ki jih niso zmožni izpolniti pri rednem delu ustvarja na področju sive ekonomije.

Različni dejavniki so vplivali na nastanek in vzrok sive ekonomije. Že pri definiciji lahko ugotovimo, da je skupna značilnost sive ekonomije, da je prikrita oblasti, njeni zakonodaji, ter obdavčitvi. Vse izhaja iz nezadovoljstva prebivalstva ali podjetij s stanjem v državi ali gospodarstvu.

Če povzamemo skupaj po Glasu (1991, 7) lahko razloge za sivo ekonomijo razdelimo na dva dela: ekonomske vzroke in tiste, ki so bolj sociološke narave. Med ekonomske štejemo nezadovoljstvo nad delom države oziroma nezaupanje nad delom države nastopi predvsem, ko ekonomska politika ne doseže zelene javne blaginje, kar sproži občutek pri državljanih, da država neustrezno porablja davkoplačevalski denar, ter da skuša posameznike usmerjati v vsakdanjem življenju. Drugi ekonomski razlog je davčno breme, kjer posamezniki čutijo veliko breme zaradi rastočih davkov in prispevkov, zato se enostavno odločijo, da jih ne bodo plačevali. Dejavnik, ki močno vpliva na obseg sive ekonomije je breme, ki ga prinašajo številni predpisi in omejitve. Posledica tega so višji stroški dela, ki škodijo tako zaposlenim kot delodajalcu. Med ekonomske razloge uvrščamo tudi breme, ki ga prinašajo številni predpisi in omejitve povezani s pogoji dela. Delovni čas se zaradi družbenega razvoja spreminja, številno delovnih ur se vse večje brezposelnosti krajša, da bi se zagotovila večja zaposljivost ljudi. Manjši obseg delovnih ur dopušča vse več prostega časa, zato se umaknejo v sivo ekonomijo, da si zapolnijo čas in pridobijo dodatne dohodke. Obseg sive ekonomije je odvisen tudi od verjetnosti odkritja kršitelja. Med sociološke dejavniki prištevamo moralna prepričanja, da se udeležijo sive ekonomije, saj so mnenja, da za takšno početje ne bodo kaznovani. Na drugi strani je prejemanje podpore, ki jo ob zaposlitvi izgubijo, zato se posamezniki odločijo za delovanje v sivi ekonomiji, ker obdržijo in povečajo svoje prihodke s delovanjem v sivi ekonomiji.

Velik vpliv na sivo ekonomijo ima korupcija, saj so v raziskavi, ki so jo opravili Johnson idr. (1999) v nekdanjih komunističnih državah ugotovili, da so spremenljivke, ki opredeljujejo korupcijo, značilno povezane z obsegom sive ekonomije v gospodarstvu. Dreher in Schneider (2006) sta v svoji raziskavi dokazala, da sta korupcija in siva ekonomija povezani, vendar v državah z visokimi dohodki delujeta kot substituta, v državah z nizkimi dohodki pa kot komplementarna pojava. To pomeni, da v državah, ki so bolj razvite več korupcije povzroči,

da se prebivalstvo v večji meri usmerja k sivi ekonomiji. V državah, ki so manj razvite siva ekonomija in korupcija medsebojno sodelujeta, saj je na primer lažje podkupiti uradnike, kot pa se bolj skrivati. Ugotovitve v teh študijah so pokazale, da je korupcija povezan pojav s sivo ekonomijo, vendar o njej ne moremo govoriti, kot o vzroku za nastanek sive ekonomije.

Thum (2005, 2-3) opredeli korupcijo – po priljubljeni definiciji Svetovne banke (1997)- kot zlorabo javnega urada za zasebno korist.

V Sloveniji se je siva ekonomija razcvetela v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Povezana je bila z globoko gospodarsko krizo, ki je povzročila padec življenjskega standarda. Velik odstotek sive ekonomije je spodbujala zelo toga zakonodaja, centralno planirana ter nadzorovana ponudba dobrin, ki je malokdaj sledila povpraševanju in pa naraščajoče davčno breme v času tranzicije.

Pogoje za nastanek sive ekonomije v Sloveniji je opredelil Omerzu (1998, 63), med pogoje za povečanje in nastanek pa so prispevali naslednji pogoji:

- visoka stopnja brezposelnosti,
- veliko število potencialno mladih upokoјencev,
- legalne oblike dela zahtevajo veliko administrativnih postopkov, kar bremeni delodajalce zaradi velikih stroškov povezanih z delom,
- dolgotrajni, komplicirani in dragi postopki upravnih služb pri izdajanju dovoljenj za delo ali izgradnjo novih delovnih prostorov,
- mali delodajalci niso toliko seznanjeni s delovno pravno zakonodajo,
- nezanesljiva izplačila plač v mnogih branžah,
- nestimuliranje delodajalcev za zaposlovanje,
- nizek standard precejšnjega števila državljanov, ki iščejo cenejše proizvode in storitve ali se sami ukvarjajo z delom na črno,
- za kršitelje so predpisane nizke kazni, sama izterjava kazni pa zahteva dolge sodniške postopke, ki pogosto zastarajo.

Prve ocene obsega sive ekonomije v Sloveniji sta pripravila Glas za leto 1988 in Kukar za leto 1993. Glas (1991, 24-25) je uporabil anketo med vodji kadrovske službe v podjetjih in ugotovil, da znaša delež aktivnih v sivi ekonomiji kar 43 %, to pa pomeni 38 % dodatnega zaslužka v družinskem proračunu. Kukarjeva (1995, 5-6) je ocenila sivo ekonomijo z metodo analize trga delovne sile. Na osnovi analize delovno sposobnega prebivalstva je ocenila potencialno število udeležencev v sivi ekonomiji in njihov prispevek k BDP-ju Slovenije. Ocenila je, da je bilo v sivo ekonomijo vključenega 26 % aktivnega prebivalstva, kar pomeni 9 % polno zaposlenih ljudi oz. okoli 10 % BDP.

Po mnenju Kukarjeve (1995, 1) so bile zakonske omejitve na področju zasebnega podjetništva v tranzicijski dobi minimalne, vendar je bil osebni investicijski kapital zelo omejen. Davek na plače je bil zelo velik, zato so podjetniki za pokrivanje stroškov dela in kapitala iskali v financiranju dejavnosti sive ekonomije. Siva ekonomija je iskala predvsem luknje v pravnem sistemu, ter omogočala hiter zaslužek denarja, vendar ne toliko s kršenjem zakonodaje ampak s prirejanjem in izrabljanjem zakonov.

Vzroke za sivo ekonomijo v Sloveniji je v svoji študijah predstavil Nastav (2009, 175), ki je na podlagi ankete izvedene leta 2007 predstavil najpomembnejše vzroke za sivo ekonomijo. Med najpomembnejše vzroke spadajo slabe gospodarske razmere in potreba po dodatnem zaslužku. Med slovenskim prebivalstvom opaža miselnost »zakaj pa ne, če lahko«, ki je zavzela drugo mesto med naštetimi razlogi.

Preglednica 2: Vzroki za pojav sive ekonomije v Sloveniji

Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije	Celoten vzorec		Delujoči v sivi ekonomiji	
	Število	Povprečje	Število	Povprečje
Visoko davčno breme za podjetje	735	3,5	85	3,7
Visoko davčno breme za posameznika	741	3,8	89	4,1
Birokracija in dolgi postopki registracije podjetja	744	3,3	87	3,2
Korupcija ter veze in poznanstva pri delu institucij	744	3,8	86	3,7
Potreba po dodatnem zaslužku	771	4,4	95	4,6
Majhna stopnja verjetnosti odkritelja kršitve	757	3,6	87	3,7
Mile sankcije za kršitelje	763	3,5	88	3,0
Drugo: slabe gospodarske razmere (inflacija, brezposelnost)	7	5,0	2	5,0
Drugo: miselnost »zakaj pa ne, če lahko«	12	4,7		
Drugo: lažje dobiš delo, nižje cene	5	4,2		

Vir: Nastav 2009, 175.

2.3 Posledice sive ekonomije

Večina ljudi ob besedi siva ekonomija sprva pomisli na negativne posledice tega pojava, vendar imajo dejavnosti sive ekonomije lahko tudi pozitivne posledice, ki jih je treba spodbujati. Čeprav siva ekonomija teži k temu, da bi ostala skrita, neopažena, so njene posledice bolj ali manj opazne. Kadar govorimo o posledicah so v ospredju predvsem negativne zato si sprva oglejmo kakšne so.

2.3.1 Negativne posledice sive ekonomije

Z vidika udeleženca sive ekonomije med negativne posledice uvrščamo da na področju zakonske zaščite oziroma zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja delavci niso zaščiteni, saj niso zavarovani v primeru poškodb, smrti na delovnem mestu ter ne prejema nadomestilo za bolniško in porodniško odsotnost. Če opravljajo sivo ekonomiji kot dodatno delo, pogosto pride do preutrujenosti, slabše kakovosti dela in absentizma oziroma odsotnosti pri rednem delu zaradi bolezenskih razlogov (Omerzu 2000). Z vidika uporabnika sive ekonomije med negativne posledice uvrščamo slabšo kakovost dela, saj so lahko nekateri proizvodi oziroma storitve neustrezne, zaradi pomanjkanje strokovnega znanja pri nekvalificiranih delavcih. Kupec ne more uveljaviti garancije na kupljeno blago ali storitev, ali terjati odškodnino, saj, nima veljavnega računa (Sedovnik 1997).

Schnieder in Enste (2002, 158) sivo ekonomijo poveujeta s pomanjkanjem sredstev iz proračuna države, saj udeleženci sive ekonomije porabijo veliko sredstev za prikrivanje dela na črno, na drugi strani pa država velik del denarja nameni za preprečevanje in omejitve sive ekonomije. Razvoj gospodarstva v posameznih državah je tako omejen zaradi neplačevanja davčnih obveznostih, ponudba na trgu se zmanjša, rast gospodarstva se giblje v negativno smer.

Nastav (2009, 51) med negativne posledice uvršča dejstvo, da siva ekonomija vodi do prikrivanja informacij na področju ekonomske politike. Ker se poteze državnih institucij na področju zniževanja sive ekonomije usmerjajo na podlagi uradnih statističnih podatkov, lahko nepravilni podatki povzročijo neustrezne ukrepe na področju izboljšave in rasti gospodarstva.

Omerzu (2000, 18) omenja neplačevanje davka na dodano vrednost, kar posledično vpliva na samo kvaliteto in kvantiteto javnih dobrin. Zaradi tega začne naraščati obseg sive, kar pomeni slabitev socialnega sistema. Visoke davčne obremenitve lahko povzročijo umik iz formalne ekonomije v sivo ekonomijo, nadomeščanje same izgube iz davčnih prihodkov se nepravilno porazdeli na uradno ekonomijo. Poleg davčne utaje isti avtor omenja tudi neloyalno konkurenco, saj podjetja ki delujejo po pravilih ne morejo konkurirati storitvam in dobrinam, ki jih nelegalna podjetja ponujajo po nižjih cenah.

2.3.2 Pozitivne posledice sive ekonomije

Čeprav je ponavadi govora le o negativnih učinkih sive ekonomije, pa mnogi Schneider in Enste (2002), Glas (1991), Zagoršek (2002), Svetlik idr. (1988) poudarjajo, da ne gre zanemariti njenih pozitivnih učinkov. Med najpogosteje navajanimi opravičili za zatekanje k sivi ekonomiji naj najprej opozorimo na prednosti, ki jih prikrito delo prinaša neposredno udeležencem. To so predvsem denarne in ekonomske prednosti, ki sta jih deležna tako prikriti delodajalec kot delojemalec. Siva ekonomija prav tako omogoča učinkovito uporabo intelektualnih sposobnosti in prinaša tistim, ki ga uporabljajo tudi neekonomsko zadovoljstvo, kot na primer razvijanje in uporabljanje svojih zamisli in idej ter odgovornosti.

Svetlik idr. (1988, 114) navaja, da siva ekonomija marsikomu predstavlja obliko preživetja, predvsem tistim, ki niso finančno stabilni in nimajo možnosti najti formalno delo oziroma zaposlitve. Poleg te skupine, se s sivo ekonomijo poslužujejo tudi druge skupine, ki si želijo izboljšati materialni položaj ali dodatno uporabiti svoje intelektualne sposobnosti, ki jih pri formalnem delu niso zmožne pokazati. Sama udeležba v sivi ekonomiji pospešuje preskrbo prebivalstva na tistih področjih, kjer legalni sektor ni zmožen konkurirati potrebam trga. Zato delujejo dejavnosti neuradnega dela kot dodaten vir preskrbe.

Z vidika potrošnika siva ekonomija pomeni pozitivno lastnost, ker so produkti sive ekonomije cenovno ugodnejši. Delodajalcu takšni delavci predstavljajo manj stroškov, saj se izogibajo državnim predpisom in birokratskim postopkom. Pozitivna posledica se kaže v večji tržni fleksibilnosti, ki je posledica odsotnosti sindikatov, ki imajo pomemben člen v spoštovanju kolektivnih pogodb in plačah, ter negotovost pri zaposlovanju in odpuščanju delavcev.

Glas (1991, 19) je mnenja, da siva ekonomija pozitivno vpliva na gospodarstvo kot celoto, saj je razgibana in se hitro prilagaja zahtevam trga, obenem ponuja nova delovna mesta, saj se lahko čez čas nekatere dejavnosti v sivi ekonomiji uspešno legalizirajo in postanejo del formalne ekonomije. Prav tako je povečanje sive ekonomije odvisno od gospodarske krize, saj le-ta vpliva na večjo udeležbo v dejavnostih sive ekonomije.

Zagoršek (2002, 12) sivo ekonomijo označi kot vstopnico za podjetniške posle, saj se lahko vsak posameznik poleg svojega rednega dela v prostem času ukvarja s dejavnostmi sive ekonomije. Tisti, ki uspejo lahko čez čas ustanovijo formalno podjetje, vendar se nekatere dejavnosti še vedno opravljajo v sivi ekonomiji. Ko pa se kazalniki uspešnosti podjetja, kot so prihodki in dobiček začnejo povečevati, podjetja ponavadi opusti dejavnosti sive ekonomije in začne delovati v legalni obliki.

Schneider in Enste (2002, 12) med pozitivne posledice uvrščata dejstvo, da se prihodek ustvarjen v sivi ekonomiji nemudoma porabi v formalni ekonomiji. Ta ima zato pozitiven vpliv na razvoj in rast uradne ekonomije, kot tudi na rast davčnih prihodkov.

3 ORGANI BOJA PROTI SIVI EKONOMIJI V SLOVENIJI

Vlada Republike Slovenije se je sivi ekonomiji postavila po robu, ko je leta 1996 izdala paket politik. V letu 1997 je sprejela Program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, po omenjenem programu pa je sledilo sprejetje Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, v nadaljevanju ZPZDC (Ur. l. RS 36/2000). Oba dokumenta je pripravilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. ZPZDC je bil sprejet leta 2000 in je opredeljeval pojma delo in zaposlovanja na črno, ter nedovoljeno reklamo, določene so bile že izjeme od dela in zaposlovanja na črno. Dve leti po sprejetju ZPZDC je sledilo oblikovanje Pravilnika o delih, ki se štejejo za osebno dopolnilno delo, ter o postopku priglasitve teh del (Ur. l. RS 30/2002) in sprejetje le-tega. Zadnja zakonska sprememba na tem področju pa se je zgodila leta 2012, ko je 26. julija Državni zbor Republike Slovenije potrdil novelo ZPZDC. Novela ZPZDC je v prvih členih dopolnila opredelitev osnovnih pojmov (delo na črno in nedovoljeno reklamo), določila nove izjeme od dela na črno in zaposlovanja (kratkotrajno, malo, nujno delo, humanitarno, karitativno, prostovoljno in dobrodelno delo). Spremembe so bile sprejete tudi pri sankcijah za kršitelje, najpomembnejše pri sankcijah je uvedba zakonske domneve, da za brezposelno osebo, zaposleno na črno, obstaja zaposlitev za nedoločen čas.

Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC) navaja v 11. členu dejavnosti in izjeme, ki se ne štejejo za delo na črno: sosedska pomoč, delo v lastni režiji, nujno delo, humanitarno, karitativno, prostovoljsko delo, osebno dopolnilno delo in kratkotrajno delo.

Za sosedsko pomoč se po 12. členu predlogu zakona šteje opravljanje dela med (pravimi) sosedi, če med njimi ni sklenjene pogodbe in je delo opravljeno brez plačila ali druge materialne koristi, ter če ga ne opravi prijavljeni mojster. V praksi to pomeni, da sosed, ki se uradno preživlja z vodovodarskimi storitvami, ne sme brezplačno renovirati vodovodne napeljave, lahko pa pomaga na primer pri napeljavi električnih žic. Sosedska pomoč tudi ni, če sosed popravi sosedu stroj za proizvodnjo, recimo plastičnih vreč (Ur. l. RS 36/2000).

Delo v lastni režiji je, recimo pleskanje stanovanja ali manjši popravki na avtomobilu, a tudi vsa dela na nepremičninah in premičninah v lasti sorodnikov do drugega kolena. Kar pomeni, da si lahko pomagata brata ali svakinji, in ne samo starši in otroci oziroma zunajzakonski partnerji (Ur. l. RS 36/2000).

Humanitarno in karitativno delo je brezplačno opravljanje dela za organizacije s takim statusom, prostovoljsko delo pa je urejeno s posebnim zakonom. Širša je zakonska definicija osebnega dopolnilnega dela, saj gre za pomoč v gospodinjstvu, nabiralništvo, druga manjša dela, tudi izdelovanje izdelkov domače in umetne obrti. Osebno dopolnilno delo pa mora biti priglašeno upravnim enotam, ki obvesti carinsko upravo in davčni organ; drugi pogoj pa je, da skupni prihodki v koledarskem letu ne smejo presegati 6000 evrov (Ur. l. RS 36/2000).

Vlada RS je leta 2011 hotela uvesti spremembe zakona o preprečevanju in zaposlovanja na črno. Med drugimi so hoteli omejiti sosedsko pomoč. Prepovedana naj bi bila, kadar bi delo bilo vezano na dejavnosti pravne osebe ali samozaposlene osebe, ter v primeru opravljanja dela na nepremičninah in premičninah, ki se uporabljajo za opravljanje dejavnosti. Dovoljeno

naj bi bilo opravljati dela z lastnimi sredstvi na lastnih premočninah, medčloveška pomoč pa naj bi se vršila samo v krogu ožje sorodstvene mreže (ZPZDC).

Zaradi omejevanja sosedске pomoči so referendum zahtevali poslanci takratne politične stranke SDS in SNS. 5. junija 2011 so državljani Republike Slovenije s 75 odstotki glasov zavrnilo novelo zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno.

Delo in zaposlovanje na črno sta zakonsko prepovedana. Za nadzor dela na črno pa je v prvi meri pristojna Komisija za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, Tržni inšpektorat Republike Slovenije, poleg njega so pristojni še Prometni inšpektorat RS, Carinska uprava RS, Davčna uprava RS, Inšpektorat RS za kmetijstvo, gozdarstvo in hrano, Zdravstveni inšpektorat, Inšpektorat za šolstvo in šport ter Policijska. Našteti organi imajo pravico od pravne osebe, podjetnika in posameznika zahtevati listine, ki predstavljajo podlago za ugotovitve kršitve zakona. Ob ugotovitvah ali sumu kaznivega dejanja so dolžni nemudoma obvestiti pristojne organe. V nadaljevanju bom predstavila Komisijo za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, Tržni inšpektorat Republike Slovenije, Davčni urad Republike Slovenije in Inšpektorat Republike Slovenije za delo.

3.1 Komisija za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno

Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno oziroma Državna komisija je poseben organ, ki ima funkcijo koordiniranja vseh omenjenih inšpekcijskih organov. Vodi jo predstavnik Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Državna komisija usklajuje svoje aktivnosti z ostalimi inšpekcijskimi organi. Večino dela opravijo posamezni nadzorni organi pod okriljem Državne komisije, ter medsebojnemu povezovanju in sodelovanju. Vsako leto Komisija za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno zbere in strne vse podatke o aktivnosti inšpekcijskih služb v letno poročilo z nazivom: »Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno«. Izdelano poročilo predloži v obravnavo Ekonomsko-socialnemu svetu in Vladi Republike Slovenije (Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2011).

Zadnje poročilo zajema podatke iz obdobja od 1. 1. 2011 do 30. 6. 2011. V prvem polletju so inšpektorji skupno opravili 2575 inšpekcijskih pregledov. Na tej podlagi je bilo izrečeno skupno 1139 ukrepov, od tega 488 upravnih in 666 prekrškovnih (Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2011).

V obdobju od 1. 1. 2011 do 30.6.2011 je bilo ugotovljenih največ nepravilnosti v dejavnostih, kjer prevladuje gotovinsko poslovanje, in sicer:

- v gostinstvu,
- proizvodnji in prodaji kruha in slaščic,
- trgovini,

- servisni in storitveni dejavnosti,
- osebnih storitvenih dejavnostih,
- pri gradbenih in obrtniških delih na zgradbah fizičnih oseb,
- intelektualnih storitvah ter podjetniškem in poslovnem svetovanju,
- taksi in avtobusni prevozih,
- sečnji gozdov,
- fotografski dejavnosti,
- trgovanju z zlatom in kovinami,
- oddajanju nepremičnin v najem,
- reji in prodaji živali (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2011).

3.2 Tržni inšpektorat Republike Slovenije

Tržni inšpektorat Republike Slovenije je prekrškovni organ, ki je organizacijsko povezan z Ministrstvom za gospodarstvo kot organ v sestavi ministrstva. Deluje samostojno in neodvisno ter po pravilih, ki jih določajo Ustava Republike Slovenije, zakoni in podzakonski predpisi. Inšpekcijsko nadzorstvo poteka neodvisno, učinkovito in je sistemsko urejeno v posameznih zakonih (Tržni inšpektorat Republike Slovenije 2011).

Inšpekcijski nadzor predstavlja pomembno upravno funkcijo, saj po eni strani zagotavlja nadzor nad izvrševanjem sprejetega pravnega reda, po drugi strani pa nudi povratne informacije, ki omogočajo upravi, da se seznanijo z učinki sprejetih predpisov ter oblikuje ustrezne spremembe in ukrepe. Prisilna narava inšpekcijskega dela zagotavlja spoštovanje predpisov s strani naslovnikov pravnih norm, hkrati pa varuje pravice in pravne koristi posameznikov, ki so jim bile priznane z zakoni in drugimi predpisi.

V Poslovnem poročilu Tržnega inšpektorata Republike Slovenije za leto 2011 izhaja, da so na področju izvajanja dela na črno opravili 2281 pregledov, pri tem pa je bilo izdanih 256 odločb o prepovedi opravljanja dejavnosti, ter izrečenih 404 prekrškovnih ukrepov, od tega 271 plačilnih nalogov in 83 prekrškovnih odločb z izrekom globe (Tržni inšpektorat Republike Slovenije 2011).

Nadzor pri posameznikih, ki delo na črno največkrat opravljajo v zasebnih prostorih je še posebej zahteven, saj inšpektor ne more vstopiti brez dovoljenja lastnika ali odredbe sodišča. Tisti, ki delo na črno opravljajo v odprtih prostorih se zavedajo nevarnosti inšpekcijskih pregledov, zato so svoje dejavnosti preselili v zaprte prostore, kjer se takšno delo težje opazi. Poostren nadzor v letu 2011 je bil na gradbenih objektih. Zaradi krize v gradbeništvu in velikega števila odpuščenih gradbincev so le-ti predstavljali potencialne udeležence dela na črno. Nadzor so izvajali tudi pri oddajanju počitniških apartmajev in počitniških kapacitet na črno. Tako kot prejšnja leta so tudi leta 2011 obravnavali tujce, ki v Sloveniji opravljajo delo na črno, v veliki meri gre za prodajo blaga od vrat do vrat. V takih primerih Tržni inšpektorat

lahko ukrepa le v primerih, če dokaže da se dejavnost dejansko opravlja (Tržni inšpektorat Republike Slovenije 2011).

3.3 Davčna Inšpekcija Republike Slovenije

Davčna inšpekcija je del davčnega nadzora, ki obsega nadzor nad izvajanjem oziroma upoštevanjem zakonov o obdavčenju in Zakona o davčnem postopku (Davčni urad Republike Slovenije 2011). V poročilu Davčne uprave za leto 2011 izhaja, da je davčna uprava v zadnjih letih naredila velike razvojne preboje in da rezultati dela dokazujejo, da je davčna uprava učinkovita, opravlja aktivno vlogo pri razvoju davčnega sistema in da se hitro prilagaja vsem novim zadolžitvam in pogojem, v katerih deluje. V letu 2011 so kontrolorji ugotovili 95336 nepravilnosti, kar je za 2,9 odstotka več kot v preteklem letu 2010. Največ ugotovljenih nepravilnosti se je nanašalo na predložitev obračunov in napovedi na podlagi poziva davčnega organa (Davčni urad Republike Slovenije 2011). To leto so bile aktivnosti na področju davčnega nadziranja usmerjene v učinkovito odkrivanje in preprečevanje neizpolnjevanja davčnih obveznosti, davčnih utaj in sive ekonomije ter v izboljšanje ravni izpolnjevanja davčnih obveznosti z uporabo ustreznih sankcij. V okviru projekta »Siva ekonomija« so v letu 2011 bili pretežno usmerjeni na dejavnosti, ki v veliki meri poslujejo z gotovino in so prepoznane kot dejavnosti z visoko stopnjo tveganja za pojav sive ekonomije (gostinstvo, osebne storitve, izvajalci individualnih gradenj, sobodajalci, posredniki pri prodaji nepremičnin, izvajalci žive glasbe, in podobno). Rezultati projekta so bili (Davčni urad Republike Slovenije 2011):

- število zaključenih nadzorov: 2207,
- število nadzorov z ugotovljeni kršitvami: 619,
- število ugotovljenih kršitev: 917,
- znesek izrečenih glob: 392420 evrov,
- število vseh izdanih plačilnih nalogov in odločb o prekršku: 496.

Pri nadzoru gostinskih lokalov je nadzor bil usmerjen v blagajniško poslovanje (evidentiranje prometa, izdajanje računov, zaloge pijač in hrane). Metoda uporabljena v celotnem procesu je zajemala fotografiranje in uporabo metode dnevnega zajema prometa. Ugotovitve so pokazale, da več kot polovica nadziranih zavezancev ne-evidentira prometa, in sicer tako, da zbriše vsaj enega od fotografiranih računov (Davčni urad Republike Slovenije 2011).

Davčna uprava RS na področju obvladovanja in preprečevanja sive ekonomije uspešno sodeluje s posameznimi področnimi zbornicami in njihovimi sekcijami z namenom, da se zavezanci za davek lahko seznanijo s cilji projekta siva ekonomija in nepravilnostmi poslovanja zavezancev za davek, ki jih zaznava davčni organ. Cilji celotnega projekta so usmerjeni k preventivnemu delovanju in osveščanju javnosti o pomembnosti plačevanja

davkov. Pomembno vlogo igrajo tudi mediji, zato jim Davčna uprava RS posreduje informacije o delovanju in rezultatih dela na projektu siva ekonomija.

3.4 Inšpektorat Republike Slovenije za delo

Inšpektorat Republike Slovenije za delo je upravni organ v sestavi Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Inšpektorat za delo opravlja nadzor nad izvajanjem zakonov, drugih predpisov, ki urejajo delovna razmerja, plače in druge prejemke iz delovnega razmerja, zaposlovanje delavcev doma in v tujini, stavke in varnost ter zdravje delavcev.

V Poročilu o delu za leto 2011 so na področju delovnih razmerij opravili 9626 inšpekcijskih nadzorov, na področju varnosti in zdravja pri delu 8195, inšpektorji Socialne inšpekcije pa so opravili 228 inšpekcijskih nadzorov. Skupaj je v letu 2011 bilo izrečenih 9713 inšpekcijskih ukrepov, kar zajema odločbe, plačilne naloge, naznanila oziroma podanih ovadb o sumu storitev kaznivih dejanj (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2011).

Na področju zaposlovanja je opaziti posledice gospodarske krize, saj delodajalci zaradi negotovosti obsega dela z delavci pogosto ne želijo skleniti pogodbe o zaposlitvi za nedoločen čas, zato se odločajo za alternativno obliko zaposlovanja, kot je zaposlitev za določen čas ali študentsko delo, občasno tudi delo na črno. Problematika na področju zaposlovanja na črno je še vedno ena izmed ključnih problemov na področju izvajanja delovnopravne zakonodaje. Delodajalci se za zaposlovanja na črno odločajo predvsem zaradi zmanjševanja stroškov, saj se tako izognejo plačilu dajatev in prispevkov, obenem pa jim zaposlovanje na črno omogoča da takšnega delavca lažje odpustijo in ga nadomestijo. Problematično je tudi področje študentskega dela, saj ponekod po poročanju inšpektorjev delodajalci opravijo znaten delež dela prav s študentskim delom (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2011).

Največ kršitev so Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno so inšpektorji v letu 2011 ugotovili v dejavnosti gradbeništva in v gostinski dejavnosti. Sledila sta jim še dejavnosti prometa in trgovine. Na področju dela na domu je inšpektorat v letu 2011 prejel 152 prijav opravljanja dela na domu. Zabeleženi sta bili 2 kršitvi in sicer, ena na področju zagotavljanja varnosti pri delu na domu, ter ena na področju pravice do nadomestila za uporabo lastnih sredstev delavca pri delu na domu. Na področju opravljanja kratkotrajnega dela je inšpektorat RS v letu 2011 prejel 2132 prijav, kar je 70 odstotkov več kot v letu 2010. Povečalo se je število prijav opravljanja osebnega dopolnilnega dela, zmanjšal pa se je izbris iz seznama zavezancev, ki opravljajo osebno dopolnilno delo, saj je inšpektorat prejel 454 potrdil o izbrisu iz seznama (leta 2010 je bilo evidentiranih 670 prijav) (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2011).

4. SIVA EKONOMIJA V GOSPODINJSTVIH V VELENJU

V teoretičnem delu smo predstavili kaj siva ekonomija zajema, v empiričnem delu se bomo osredotočili na analizo in interpretacijo podatkov iz ankete. Anketa je bila izvedena v mestu Velenje, kjer smo anketirali naključne mimoidoče ljudi. Mesto Velenje leži v vzhodnem delu Šaleške doline na nadmorski višini 396 metrov. Velenje je izrazito industrijsko mesto in prerašča v regionalni savinjsko- šaleški center z upravno, gospodarsko in oskrbno funkcijo. Glavne značilnosti mesta so rudnik lignita, elektrarna v Šoštanju, ter eno največjih slovenskih podjetij Gorenje. Nastanek mesta Velenje je izrazito povezan z razvojem premogovništva, pozneje pa še z razvojem kovinske industrije. V začetku 60 let se je razvilo v občinsko središče, in je postalo poleg Celja najpomembnejše gospodarsko in zaposlitveno središče v porečju reke Savinje. Po številu prebivalcev se uvršča na 8. mesto med slovenskimi občinami. Prebivalstvo je od nastanka mesta naraščalo predvsem zaradi priseljevanja, o čemer priča podatek, da samo dve petini Velenjčanov živita tu od rojstva. Med priseljenimi jih je kar tretjina prišla iz območij nekdanje Jugoslavije, polovica pa iz drugih slovenskih občin. Najintenzivnejše je bilo priseljevanje v 70 letih.

Statistični podatki za leto 2011 vsebujejo naslednje podatke:

- število prebivalcev s stalnim prebivališčem: 32869,
- moški: 16715,
- ženske: 16154 (Mestna občina Velenje 2012).

Med prebivalci te občine je leta 2011 bilo delovno aktivnega prebivalstva 19611 prebivalcev. Povprečna bruto plača v Velenju je po podatkih v juliju 2011 znašala 1451,19 evrov. Podatki o brezposelnosti so iz letnega poročila 2011 Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje, Območna služba Velenje, kjer je razvidno, da je bilo registriranih 3165 oseb, kar predstavlja 14,0 % aktivnega delovnega prebivalstva. Brezposelnost v območni službi Velenje predstavlja 7,1 % v slovenski brezposelnosti (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje 2011).

V okviru Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje, Območna služba Velenje so se v letu 2011 izvajali programi Aktivne politike zaposlovanja. Nabor programov je bil razdeljen v štiri sklope:

- svetovanje in pomoč pri iskanju prve zaposlitve,
- usposabljanje in izobraževanje,
- spodbujanje zaposlovanja in samozaposlovanja,
- programi za povečanje socialne vključenosti.

Cilji programa so bili spodbuditi mlade in izobražene ljudi k intenzivnejšemu iskanju prve zaposlitve, brezposelne osebe kvalificirati s pridobivanjem novega znanja in spretnosti, ter s tem povečati konkurenčnost na trgu. Brezposelne osebe motivirati k samozaposlitvi in povečanje prilagodljivosti trga s spodbujanjem novih oblik zaposlovanja (Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje 2011).

4.1 Anketiranje in vzorčenje

Merjenje sive ekonomije je zelo težavna naloga, saj skušajo udeleženci svojo dejavnost prikriti. Vseeno pa so strokovnjaki razvili več metod s katerimi, s katerimi se lahko sivo ekonomijo izmeri. V splošnem so metode merjenja sive ekonomije razdeljene na tri skupine, in sicer v: neposredne metode, posredne metode in na modelski pristop. Pri zbiranju podatkov smo uporabili anketni vprašalnik. Vse statistične podatke, grafikone in preglednice smo oblikovali na osnovi pridobljenih podatkov.

Anketiranje je potekalo v obdobju od ponedeljka 20. avgusta do petka 24. avgusta 2012. Vsak dan od ponedeljka do petka smo anketiranja izvajali na različni lokaciji v Velenju. V ponedeljek v popoldanskem času smo anketiranje izvedli pri Mercator trgovini na Kidričevi 45, naslednji dan pred Pošto Slovenije, ki se nahaja v središču mesta na ulici Kidričeva 2a, v sredo pred nakupovalnim centrom Interspar v Šaleku 112, v četrtek v popoldanskem času pred Velejarku, ki je največje nakupovalno središče v mestu Velenje ter zadnji dan, v petek, na Titovem trgu, skozi katero se vsakodnevno sprehodi množica ljudi. V tednu dni smo zbrali 169 anket, od tega so bili trije anketni vprašalniki neveljavni, saj niso bili označeni in zabeleženi nekateri od ključnih odgovor, kot so npr. spol, udeležba v sivi ekonomiji in podobno. Anketni vprašalnik ter vprašanja so bila razumljiva, velik poudarek je bil na tem, da so rezultati ankete anonimni, saj smo želeli iskrene odgovore, kajti tema diplomske naloge sega na področje zasebnosti. Anketni vprašalnik je bil sestavljen iz osemnajstih vprašanj. Vprašanja so bila odprtega in zaprtega tipa, nekatera so vsebovala možnost enega ali več odgovorov. Anketni vprašalnik se nahaja v prilogi 1. Na podlagi rezultatov iz ankete smo primerjali reprezentativnost vzorca glede na spol, starost, izobrazbo in status prebivalcev mesta Velenja.

Preglednica 3: Spol anketirancev

Spol	Število anketirancev	Delež (v %)
Moški	76	45,8
Ženske	90	54,2
Skupaj	166	100,0

Kot je razvidno iz preglednice je večje število anketirancev ženskega spola. Ženske so pri anketi sodelovale v večjem številu, obenem so bile tudi bolj dostopne in odprte za pogovor o temi te diplomske naloge. Lažje je bilo vzpostaviti kontakt z osebami ženskega spola, rade so komentirale temo ter svetovale, kako naj uredim to nalogo. Če primerjamo podatke za leto 2011 Mestne občine Velenje, zasledimo naslednje podatke, da je bilo leta 2011 skupno število prebivalcev mesta Velenje 32869 od tega 16715 moškega spola, kar je 50,9 % celotne populacije in 16154 ženskega spola oziroma 49,2 % celotnega prebivalstva mesta Velenje (Mestna občina Velenje 2012). Reprezentativnost vzorca ankete lahko primerjamo s podatki iz preglednice 3 s podatki Mestne občine Velenje, kjer ugotovimo, da nihanja niso velika ter da se število moških in žensk razlikuje v majhnih odstotkih, torej lahko sklepamo, da je vzorec anketirancev glede na spol reprezentativen.

Poleg spola so morali anketiranci navesti tudi svojo starost, in rezultati so bili sledeči:

Preglednica 4: Starost anketirancev

Starost	Število anketirancev	Delež (v %)
Od 16 do 25 let	32	19,3
Od 26 do 35 let	34	18,7
Od 36 do 45 let	44	25,5
Od 46 do 55 let	24	14,5
Od 56 do 65 let	19	11,4
Od 66 let naprej	16	9,6
Skupaj	166	100,0

Preglednica 4 prikazuje, da največji odstotek anketirancev spada v skupino od 36 do 45 leta starosti. Sledi mu starostna skupina od 16 do 25 let, za 0,6 odstotne točke manjši delež populacije spada v skupino starostne meje do 35 let. Najmanjšo skupino anketirancev uvrščamo med zadnje tri skupine, ki si sledijo po vrsti, razlike med posameznimi skupinami so le v nekaj procentih.

Preglednica 5: Starost prebivalcev mesta Velenje od 1. 1. 2011 do 31. 6. 2011

Starost	Število anketirancev	Delež (v %)
Od 16 do 25 let	3845	13,7
Od 26 do 35 let	5241	18,7
Od 36 do 45 let	4589	16,4
Od 46 do 55 let	5976	21,3
Od 56 do 65 let	4389	15,7
Od 66 let naprej	3957	14,1
Skupaj	27997	100,0

Vir: Statistični urad Republike Slovenije 2011a.

V primerjavi s podatki iz Statističnega urada Republike Slovenije opazimo, da odstopanja pri razrednih skupinah od 16 do 25 let in od 26 do 35 let niso velika. V skupini od 36 do 45 let je naš vzorec za približno 10 odstotnih točk večji od vzorca populacije. Anketirancem starosti od 46 do 55 let pripada 14,5 odstotkov, vzorec populacije šteje 21,3 odstotkov. Skupina od 56 do 65 let je pri vzorcu populacije za skoraj 5 odstotnih točk večja od vzorca ankete. Vendar razlike pri posameznih skupinah niso prevelika, zato lahko sklepamo da je vzorec ankete reprezentativen.

Za lažje razumevanje in analizo sive ekonomije, smo anketirance vprašali tudi za stopnjo izobrazbe, kar prikazuje naslednja preglednica.

Preglednica 6: Izobrazba anketirancev

Izobrazba	Število anketirancev	Delež (v %)
Nedokončana osnovna šola	15	9,0
Osnovna šola	31	18,7
Srednja šola	54	32,5
Višja šola	30	18,1
Visoka, univerzitetna	26	15,7
Magisterij, doktorat	7	4,2
Skupaj	166	100

Največje število anketirancev, skoraj tretjina vseh anketirancev, ima končano srednjo šolo. Drugo mesto si le za nekaj odstotkov razlike delita osnovnošolska in višješolska izobrazba. Delež anketirancev, ki imajo nedokončano osnovno šola obsega 9,0 odstotkov vseh anketirancev. Najmanjše število anketirancev ima magisterij, samo 4,2 odstotka.

Preglednica 7: Izobrazba prebivalcev mesta Velenje v letu 2011

Izobrazba	Število anketirancev	Delež (v %)
Nedokončana osnovna šola	951	4,6
Osnovna šola	6948	34,2
Srednja šola	8081	39,8
Višja šola	2306	11,3
Visoka, univerzitetna	1834	9,0
Magisterij, doktorat	202	1,0
Skupaj	20322	100,0

Vir: Statistični urad Republike Slovenije 2011b.

Primerjava podatkov z vidika izobrazbene strukture je pokazala, da so velika odstopanja predvsem pri tistih, ki imajo končano osnovno šolo. Pri ostalih skupinah so odstopanja manjša ali večja za nekaj odstotnih točk, vendar ne prevelika, zato lahko predpostavimo, da je vzorec z vidika izobrazbene strukture reprezentativen.

Pri vzorčenju anketnega vprašalnika so anketiranci morali navesti trenutni status, kar prikazuje preglednica 8.

Preglednica 8: Status

Izobrazba	Število anketirancev	Delež (v %)
Dijak/dijakinja, študent/študentka	16	9,6
Redno zaposlena oseba s polnim delovnim časom	34	20,5
Redno zaposlena s skrajšanim delovnim časom	18	10,8
Brezposelna oseba prijavljena na Zavodu za zaposlovanje	25	15,1
Brezposelna oseba neprijavljena na Zavodu za zaposlovanje	22	13,3
Upokojenec	16	9,6
Redno zaposlena za določen čas	35	21,1
Skupaj	166	100,0

Podatki ankete kažejo, da je 15,1 odstotkov vseh anketirancev prijavljenih na Zavodu za zaposlovanje, 13,3 odstotka jih je brez zaposlitve, vendar niso prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje. Največji odstotek anketirancev spada med redno zaposlene osebe s polnim delovnim časom, ter osebe zaposlene za določen čas.

Skupaj je delovno aktivnega prebivalstva po rezultatih ankete 87 anketirancev oziroma 52,4 odstotka celotnega vzorca. Preostali del sestavljajo dijaki in študentje, brezposelne osebe in upokojenci. V primerjavi s podatki Statističnega urada Republike Slovenije, je bilo konec decembra 2011 v Velenju delovno aktivnega prebivalstva 13193 prebivalcev, in predstavlja 40,1 odstotkov celotnega prebivalstva mesta Velenje. Stopnja registrirane brezposelnosti je v mesecu decembru 2011 znašala 15,5 odstotkov (Statistični urad Republike Slovenije 2011c).

Z vidika reprezentativnosti v primeru statusa lahko rečemo, da je naš vzorec reprezentativen, ker odstopanja v primeru delovno aktivnega prebivalstva in stopnje registrirane brezposelnosti niso prevelika. Zato lahko nadaljujemo z analizo posameznih odgovorov.

4.2 Analiza ankete

Potem, ko smo dobili osnovne podatke o spolu, starosti, izobrazbi in statusu anketirancev smo prešli na konkretna vprašanja o sivi ekonomiji. Zanimalo nas je, na kakšen način so se anketiranci srečevali s sivo ekonomijo skozi pretekla leta, ali so bili njeni uporabniki, ali so delali v sivi ekonomiji, mogoče na oba načina, ali pa s sivo ekonomijo niso imeli nobenih opravkov.

Preglednica 9: S sivo ekonomijo ste se srečevali skozi pretekla leta kot

Način udeležbe	Število anketirancev	Delež (v %)
Udeleženec (delali ste v sivi ekonomiji)	58	34,9
Uporabnik (uporabljali ste dejavnosti sive ekonomije)	36	21,7
Oboje	27	16,3
Nič od naštetega	45	27,1
Skupaj	166	100,0

Največji odstotek anketirancev je odgovorilo, da so se s sivo ekonomijo srečevali kot udeleženec, in sicer tretjina vseh je na to vprašanje odgovorila potrdilno. Kot potrošnik sive ekonomije se je opredelilo 27 odstotkov vseh anketirancev, kot udeleženec in potrošnik je na to vprašanje obkrožilo odgovor 27 od 166 anketirancev. Da v preteklosti niso nikoli imeli nikakršnih opravkov s dejavnostmi sive ekonomije, se je opredelilo kar 22 odstotkov vseh anketirancev. Če odštejemo tiste, ki nikoli niso imeli opravka s sivo ekonomijo, pridemo do rezultata, da se je skoraj 73 % anketirancev v življenju srečalo s sivo ekonomijo kot udeleženec ali kot potrošnik.

Udeležbo v sivi ekonomiji v letu 2011, prikazuje naslednja preglednica, kjer so anketiranci navedli, ali so se v letu 2011 ukvarjali z dejavnostmi sive ekonomije oziroma so bili udeleženci v sivi ekonomiji.

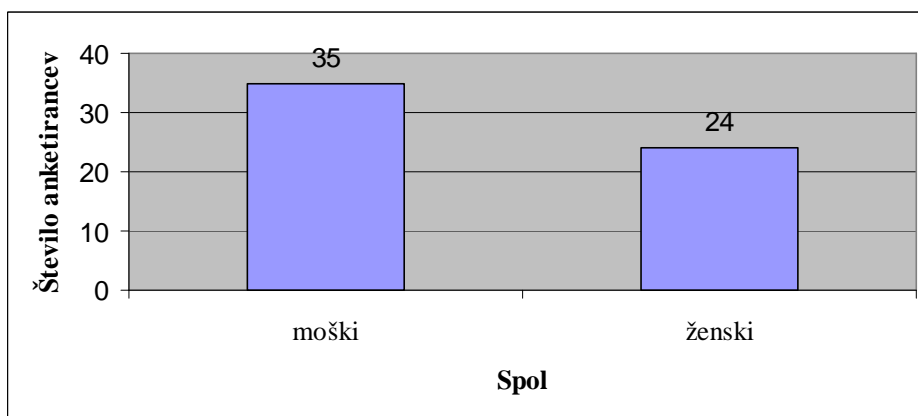
Preglednica 10: Siva ekonomija v letu 2011

Udeležba	Število anketirancev	Delež (v %)
Da	59	35,5
Ne	107	64,5
Skupaj	166	100,0

Rezultati ankete so pokazali, da je bilo v letu 2011 36 % anketirancev oziroma 59 prebivalcev Velenja udeležencev v sivi ekonomiji. Pri tem vprašanju smo predvsem spraševali ali je anketa res anonimna, kar nakazuje, da anketiranci vedo, da je siva ekonomija zakonsko prepovedana.

V nadaljevanju si bomo pogledali, kakšnega spola so bili udeleženci sive ekonomije, njihovo starost in izobrazbeno strukturo.

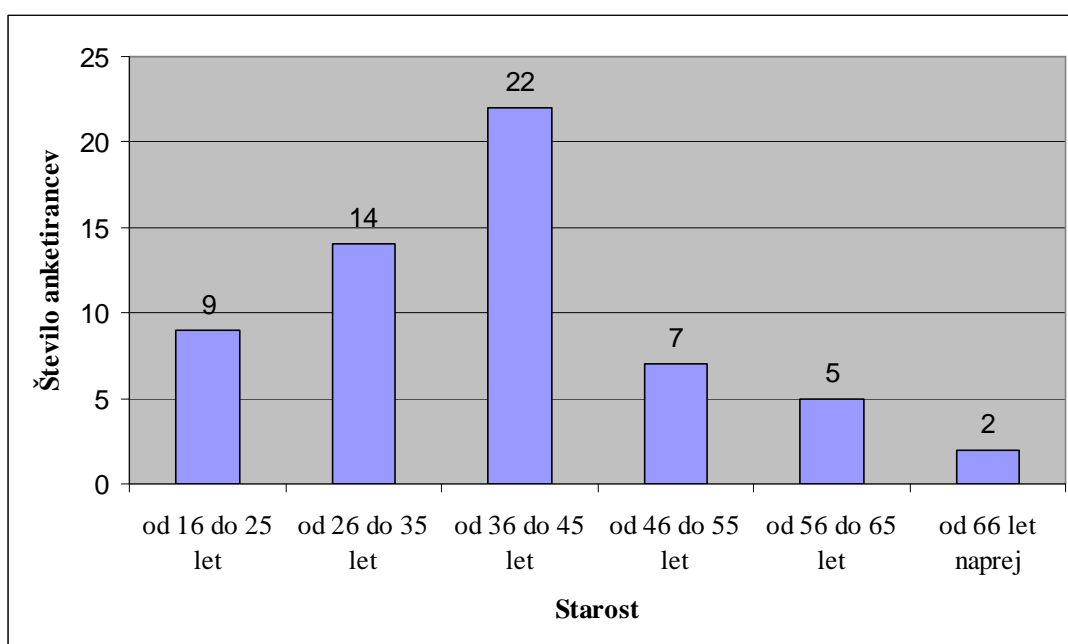
Za lažje razumevanje oziroma, kdo je v večji meri bil udeleženec v sivi ekonomiji v letu 2011, moški ali ženske, nakazuje naslednja slika.

Slika 1: Spol udeležencev sive ekonomije

Pri spolu udeležencev v sivi ekonomiji ugotovimo, da je večja udeležba opazna pri anketirancih moškega spola. Ti predstavljajo 59,3 % celotne udeležbe v sivi ekonomiji, ženska populacija je zastopana s 40,6 % udeležbe.

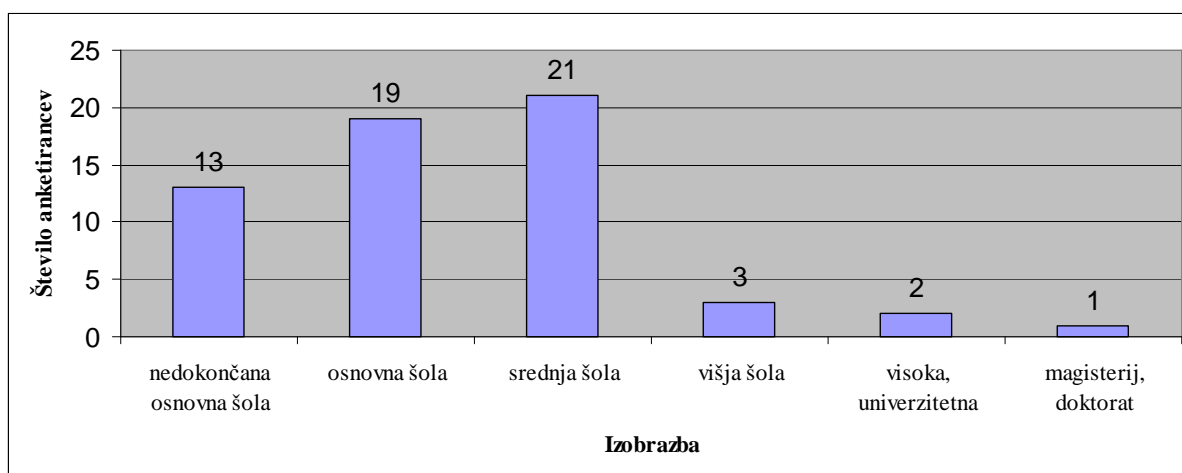
Starost udeležencev v sivi ekonomiji prikazuje slika 2:

Slika 2: Starost udeležencev v sivi ekonomiji

Starostna skupina, ki je v največjem obsegu udeležena v sivi ekonomiji je skupina od 36 do 45 let, sledita jima skupini od 26 do 35 let ter od 16 do 25 let. Manjše število udeležencev pripada skupinam od 46 leta naprej. Če združimo spol in starost udeležencev pridemo do ugotovitve, da so v sivi ekonomiji v povprečju delovali delovno sposobni moški, njihova starost pa se giblje od 20 do 45 let.

Analiza izobrazbene strukture je pokazala naslednje rezultate:

Slika 3: Izobrazba udeležencev v sivi ekonomiji

Največja udeležba v sivi ekonomiji je opazna pri tistih, ki imajo končano srednjo šolo. Sledijo jim udeleženci s končano srednjo šolo in nedokončano osnovno šolo. Zelo majhno število je tistih, ki imajo višjo ali visoko ter magisterij in so bili udeleženci v sivi ekonomiji. Analiza izobrazbe je pokazala, da v sivi ekonomiji delujejo manj izobraženi del populacije. Če vključimo še spol in izobrazbo, ugotovitve kažejo, da so delujoči v sivi ekonomiji bili v povprečju moški, stari od 20 do 45 let, ki spadajo med manj izobražene.

Poleg udeležbe v sivi ekonomiji, me je zanimalo v katerih dejavnostih se je siva ekonomija izvajala. Alessandrini in Dallago (1987, 41) navajata, da se siva ekonomija pojavlja predvsem v delovno intenzivnih sektorjih z nizkimi dobički, ter v proizvodnji in podjetništvu, kjer so stroški pomemben dejavnik v konkurenci.

Preglednica 11: Dejavnosti sive ekonomije

Dejavnost	Število anketirancev	Delež (v %)
Gostinstvo	14	23,3
Gradbeništvo	21	35,0
Zasebna gospodinjstva	13	21,6
Kmetijstvo, lov, gozdarstvo	2	3,3
Oskrba z elektriko, plinom, vodo	4	6,7
Trgovina	1	1,7
Ribištvo	1	1,7
Predelovalne dejavnosti	1	1,7
Zdravstveno in socialno oskrbstvo	0	0
Finančno posredništvo	1	1,7
Izobraževanje	0	0
Javna uprava	0	0
Drugo	2	3,4
Skupaj	60	100,0

Največje število ljudi je v preteklem letu opravljalo dejavnosti sive ekonomije v gradbeništvu. Na osnovi trenutne gospodarske situacije, kjer je gradbena industrija v težkih razmerah lahko sklepamo, da je večina poiskala alternativno rešitev, kjer so si pomagali z sivo ekonomijo, ter opravljali gradbena dela na črno. Poleg tega je v Velenju v letu 2011 bila dokaj visoka stopnja brezposelnosti, kar je tudi posledica ekonomske krize v Sloveniji in svetu. Na drugem mestu so dejavnosti gostinstva, kjer so anketiranci povedali, da so predvsem občasno, ob vikendih, pomagali v kakšnem lokalju, ali restavraciji, da so dobili dodaten zaslužek, vendar so se odločili za tako imenovano plačilo na roko, kjer delavec ob koncu dela prejme svoj zaslužek, brez davka in ostalih birokracijskih ovir. Na tretjem mestu so zasebna gospodinjstva, kjer gre predvsem za kakšna manjša popravila, občasno varstvo otrok, likanje, čiščenje. Pri oskrbi z elektriko, plinom in vodo so 4 anketiranci obkrožili to dejavnost. Trgovina, ribištvo, finančno posredništvo ter izobraževanje so prejele po en odgovor. Pod možnost drugo sta dva anketiranca napisala fotografiranje ter fizična dela, vendar opredelitve, v katerih dejavnostih so bila opravljena. Trditev Alessandrini in Dallago (1987, 41) se tukaj pokaže za pravilno, saj je največji odstotek delujočih v sivi ekonomiji ravno v gostinstvu in gradbeništvu, ki spadata med delovno intenzivne sektorje z nizkimi dobički.

Delujoči v sivi ekonomiji so morali navesti kdaj so izvajali dejavnosti, kar prikazuje preglednica 12:

Preglednica 12: Izvajanje sive ekonomije

Izvedba sive ekonomije	Število odgovorov	Delež (v %)
Ob rednem delu	11	17,2
Sezonsko oziroma priložnostno delo	16	25,0
Kot brezposelna oseba prijavljena na Zavodu za zaposlovanje	17	26,6
Upokojenec	2	3,1
Preko študentske napotnice	12	18,8
Drugo	6	9,4
Skupaj	64	100,0

Največje število anketirancev je odgovorilo, da se s sivo ekonomijo ukvarja, ker nima redne zaposlitve in kot brezposelna oseba prijavljena na Zavodu za zaposlovanje. 16 anketirancev je podalo odgovor, da sivo ekonomijo izvajajo kot sezonsko oziroma priložnostno delo, iz česa lahko sklepamo, da so ta dela občasna, zato niso vezani na to delo, kot bi bili, če bi se vsakodnevno ukvarjali z sivo ekonomijo. Tukaj moram opozoriti, da je velik odstotek tistih, ki sivo ekonomijo izvajajo preko študentskih napotnic, kar je že v preteklosti predstavljalo težavo na področju sive ekonomije, kjer se študentske napotnice koristijo v napačne namene. Poročilo Inšpektorata Republike Slovenije navaja, da so v letu 2011 ugotovili kršitve v zvezi s

študentskim delom, saj delodajalci s študenti opravijo velik delež dela (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2011).

Vzroke za udeležbo v sivi ekonomiji prikazuje preglednica 13. Naše mišljenje je, da se za sivo ekonomijo ne odločamo na podlagi enega samega vzroka, udeležba v sivi ekonomiji je posledica mnogih spletov okoliščin. Poglejmo si, kateri so glavni vzroki za sivo ekonomijo v Velenju.

Preglednica 13: Vzroki za udeležbo v sivi ekonomiji

Razlogi za udeležbo v sivi ekonomiji	Število odgovorov	Delež (v %)
Finančna stiska	32	22,1
Pomoč znancu ali prijatelju	16	11,0
Pridobitev izkušenj	13	9,0
Večje poklicno zadovoljstvo	6	4,1
Prihranki za bodočnost	17	11,7
Izogibanje plačilu davkov	15	10,3
Krajši birokracijski postopki	11	7,6
Razmere na trgu dela	22	15,2
Mile kazni za kršitelje	13	8,9
Drugo	0	0
Skupaj	145	100,0

Slovenija je trenutno v obdobju kjer vlada ekonomska kriza, gospodarstvo ne dosega željenih uspehov, mladi se težko zaposlijo, upokojenci se vedno večje breme naše države. Med najštevilčnejše vzroke sive ekonomije spada finančna stiska, saj mnogi danes težko preživijo ob tako visokih cenah blaga in storitev. Veliko število ljudi je izgubilo službe, in se zaradi svoje starosti ne morejo zaposliti, zato iščejo druge rešitve, kot je na primer siva ekonomija. Mnogi so ob reševanju ankete opozorili, da jih resno skrbi trenutno stanje v naši državi. Navajajo tudi, da vlada korupcija, da danes brez vez in poznanstev le stežka dobiš službo. Poleg tega, pri tako imenovanem delu na črno, delo opraviš brez kakršnih koli administrativnih postopkov, kar ponavadi vzame veliko časa in energije, pri samem izplačilu denarja za opravljeno delo, pa ne plačaš davka, kjer države vzame svoj delež za opravljeno delo. 16 anketirancev je navedlo, da so z veseljem priskočili na pomoč svojemu prijatelju ali znancu, v zameno so dobili plačilo, ki ni bilo prijavljeno.

Vsak vzrok ima tudi svoje posledice, zato nas je v anketi zanimalo tudi za katere stvari so porabili denar zaslužen v sivi ekonomiji. Med danimi odgovori so anketiranci obkrožili trditve, za katere menijo da ustrezajo njihovim odločitvam.

Preglednica 14: Poraba denarja zasluženega v sivi ekonomiji

Poraba denarja za:	Število odgovorov	Delež (v %)
Nakup nepremičnine	7	7,2
Plačilo položnic	33	34,0
Šolanje otrok	16	16,5
Počitnice	10	10,3
Nakup avtomobila	6	6,2
Osnovne življenjske potrebščine	22	22,7
Drugo	3	3,1
Skupaj	97	100,0

Največji odstotek anketirancev je denar zaslužen v sivi ekonomiji namenil za plačilo položnic. Opozorili so me predvsem na višanje cen komunalnih storitev, podražitev porabe vode ter cene ogrevanja gospodinjstev. Poudarili so, da je drago tudi šolanje otrok, da vsako leto namenijo vedno več za šolske potrebščine ter da njihovi otroci ne morejo obiskovati dodatnih krožkov izven šole, ki so plačljivi, ker enostavno ni sredstev za financiranje. Predvsem je težko dobiti kredit na banki, mlade družine si ne morejo kupiti lastnega stanovanja, zato so v večini primerov najemniki, tako investiranje v nakup nepremičnine ne zajema velik odstotek porabe lastnih sredstev. Visok je tudi odstotek pri osnovnih življenjskih potrebščinah, kot je nakup obleke, čevljev in hrane. Pod drugo so anketiranci navedli, da denar porabijo za samo sivo ekonomijo oziroma za plačevanje stroškov, ki nastanejo pri delu, kadar sami najamejo nekoga za »delo na črno«. Dva anketiranca sta navedla, da denar, ki sta ga prislužila z delom v sivi ekonomiji varčujeta. Denar zaslužen v sivi ekonomiji, se v največji meri še vedno vrne v uradno ekonomijo, saj s plačevanjem položnic ponovno sklenemo krog uradnega poslovanja države, kjer moramo plačati prispevke in druge dajatve. Sama udeležba v sivi ekonomiji je glede na podatke iz ankete posledica finančne stiske, saj anketiranci pogosto nimajo dovolj denarja za osnovne potrebe, kar jih na nek način tudi prisili v dejavnosti sive ekonomije. Moški so v večji meri udeleženci sive ekonomije, so tudi bolj fizično sposobni, in kot »glava družine« z denarjem iz sive ekonomije finančno preskrbijo preostali del gospodinjstva.

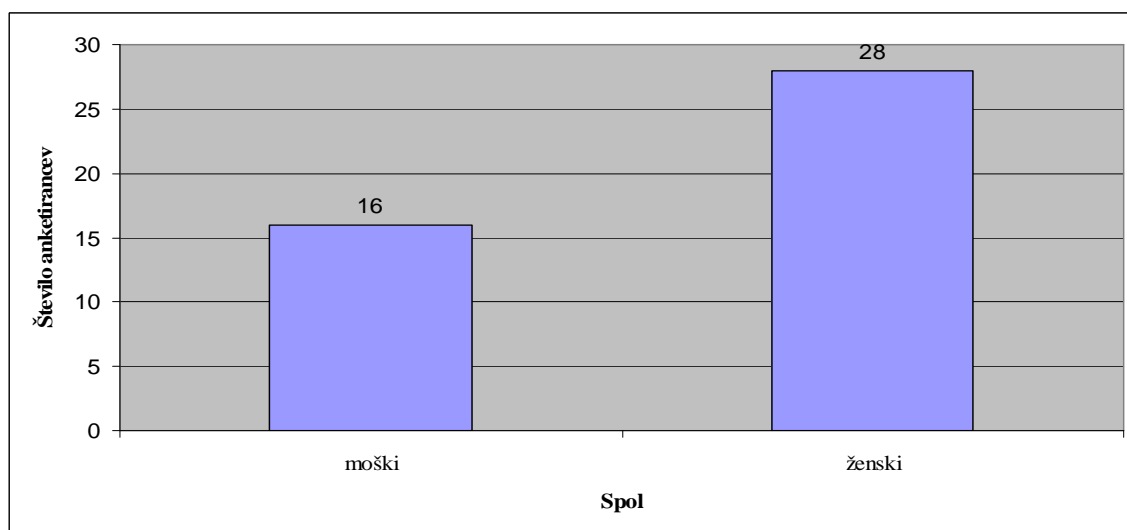
Pri sivi ekonomiji lahko sodeluješ na dva načina, ali si udeleženec ali uporabnik sive ekonomije. Naslednja tabela prikazuje število uporabnikov, ki so uporabljali različne dejavnosti sive ekonomije v lastnih gospodinjstvih.

Preglednica 15: Uporabniki sive ekonomije v lastnem gospodinjstvu

Uporabnik sive ekonomije	Število anketirancev	Delež (v %)
Da	44	26,5
Ne	122	73,5
Skupaj	166	100,0

Delež anketirancev, ki so v lastnem gospodinjstvu uporabljali sivo ekonomijo je relativno nizek, saj smo pričakovali, da bo število anketirancev, ki so uporabniki sive ekonomije večji. V primerjavi s študijo Nastava (2009, 169), kjer je po anketnih podatkih v Sloveniji skoraj 60 odstotkov uporabnikov sive ekonomije, je delež uporabnikov sive ekonomije v Velenju precej nižji. Preglednica prikazuje, da je odstotek anketirancev, ki so jo v lastnem gospodinjstvu uporabljali le 26,5 odstoten. 122 anketirancev je na to vprašanje odgovorilo z ne, kar predstavlja kar 73,5 odstotkov celotnega vzorca. Skoraj vsak tretji anketiranec uporablja sivo ekonomijo v lastnem domu.

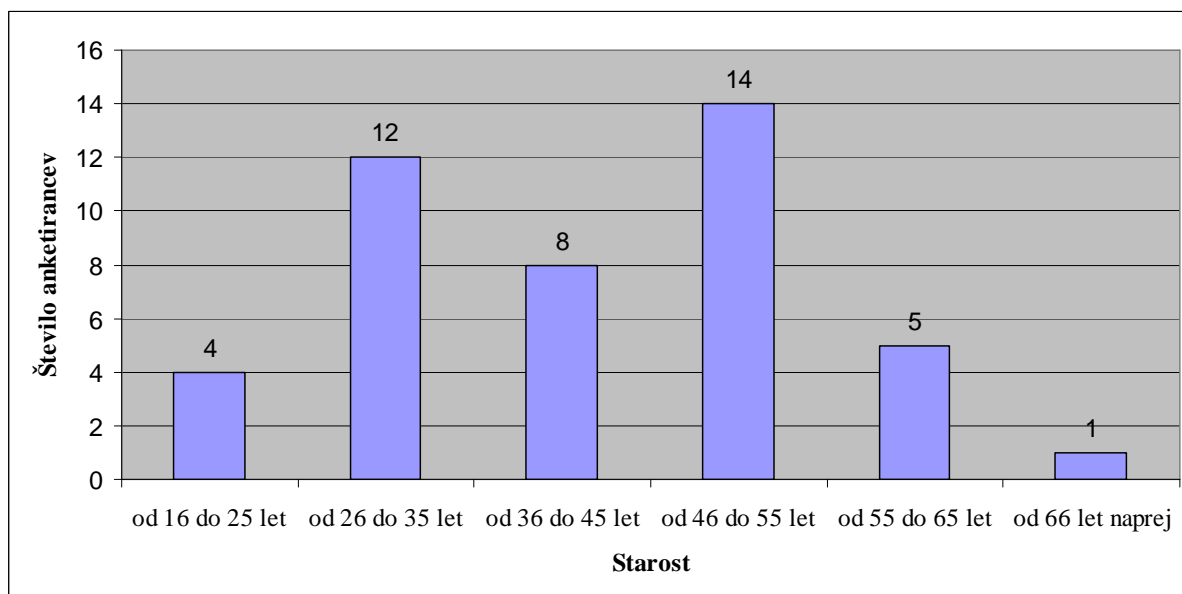
Kot pri udeležbi smo analizirali tudi spol, starost in izobrazbeno strukturo uporabnikov sive ekonomije. Spol uporabnikov prikazuje slika 4.

Slika 4: Spol uporabnikov sive ekonomije

Če je pri udeležbi bila večja prisotnost moškega spola, pri uporabi sive ekonomije ugotovimo, da jo v večji meri uporabljajo ženske. Odstotek žensk, ki so v letu 2011 uporabljale dejavnosti sive ekonomije je za 28 % večji od moške populacije.

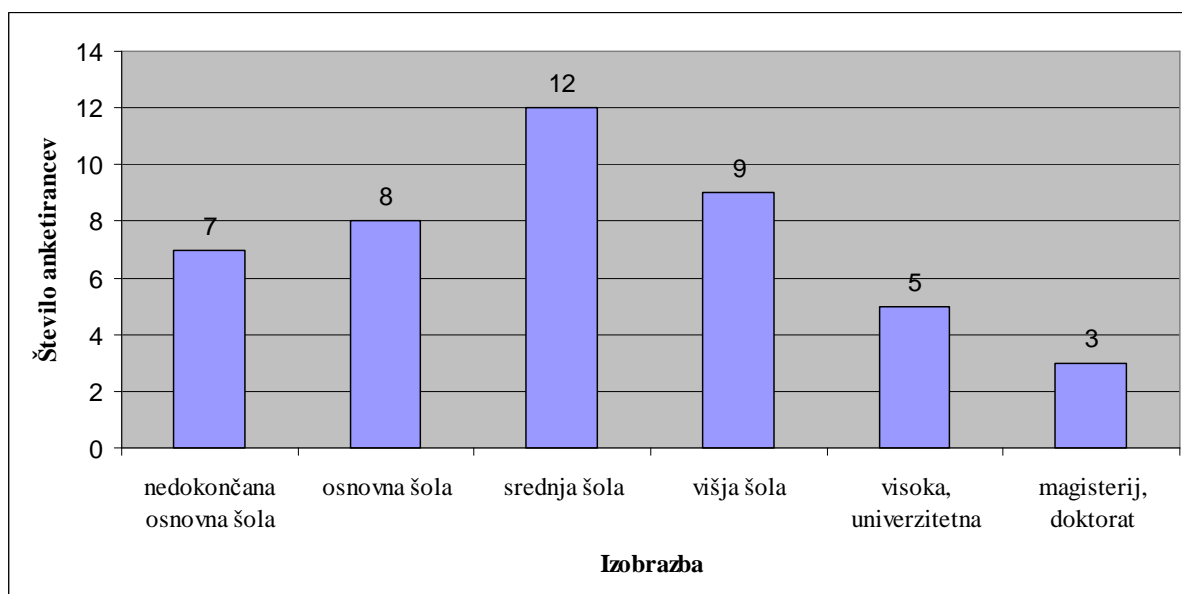
Starost uporabnikov sive ekonomije je prikazana v sliki 5:

Slika 5: Starost uporabnikov sive ekonomije

Pri starosti anketirancev opazimo, da je največje število uporabnikov sive ekonomije starih od 46 do 55 let, sledita jim skupini od 26 do 35 let, ter od 36 do 45 let. Manj zastopani so uporabniki v starostih od 16 do 25 let ter od 55 let dalje.

Izobrazbeno strukturo prikazuje naslednja slika.

Slika 6: Izobrazba uporabnikov sive ekonomije

Izobrazba uporabnikov je pokazala, da ima največji odstotek anketirancev končano srednjo šolo, sledi ji višja šola, ter končana osnovna in nedokončana osnovna šola. Po podatkih ankete je zaslediti, da ženske v večjem številu uporabljajo dejavnosti sive ekonomije, njihova starost je v povprečju od 20 let do 50 in spadajo med srednje ter bolj izobraženo populacijo.

Katere so tiste dejavnosti, ki so jih uporabljali v lastnih gospodinjstvih prikazuje naslednja preglednica.

Preglednica 16: Dejavnosti sive ekonomije v gospodinjstvih

Dejavnosti	Število odgovorov	Delež (v %)
Hišna opravila	9	18,0
Gradnja hiše	13	26,0
Varstvo otrok	7	14,0
Napeljava, popravilo vodovodnih cevi	14	28,0
Najem hišne pomočnice	5	10,0
Drugo	2	4,0
Skupaj	50	100,0

Največji odstotek anketirancev je sivo ekonomijo uporabljalo za gradnjo hiše. Na drugem mestu so potrošniki sive ekonomije, ki za razna hišna opravila najamejo delovno silo na črno. Na tretjem mestu je napeljava in popravilo vodovodnih cevi. Veliko število anketirancev za varstvo otrok najame varuško preko vez in poznanstev, ki opravi delo brez računa. Najem hišne pomočnice predstavlja 10,0 odstotkov vseh anketirancev, ki pravijo, to ne uporabljajo vsakodnevno, ampak imajo z določenimi osebami dogovorjeno čiščenje enkrat tedensko ali mesečno. Pod drugo so anketiranci navedli, da najamejo inštruktorico za razne šolske predmete svojih otrok, ali osebo, ki skrbi za njihove hišne ljubljence, saj oni nimajo časa za njih. Glede na to, da so uporabniki sive ekonomije povprečno ženske sivo ekonomijo uporabljajo predvsem za razna hišna opravila, varstvo otrok, ter popravilo vodovodnih cevi.

Poleg dejavnosti sive ekonomije nas je zanimalo kolikokrat oziroma kako pogosto so uporabili sivo ekonomijo v gospodinjstvih v letu 2011. Podatki so podani v naslednji preglednici.

Preglednica 17: Pogostost uporabe sive ekonomije v letu 2011

Uporaba sive ekonomije	Število odgovorov	Delež (v %)
Vsak dan	7	15,9
1 krat na mesec	8	18,2
Večkrat na leto	15	34,1
1 krat na leto	11	25,0
Drugo	3	6,8
Skupaj	44	100,0

Anketiranci najpogosteje uporabljajo sivo ekonomijo ali enkrat na leto (25 %) ali večkrat na leto (34,1 %). Iz tega lahko sklepamo, da se posamezna dela opravljajo občasno in anketiranci za nekatera dela v gospodinjstvih najamejo pomoč, ki ni redno obvezujoča in ne zahtevna vsakodnevne obveznosti. 15,9 odstotkov sivo ekonomijo uporablja vsak dan, kar lahko pomeni, da imajo nekoga zaposlenega, ena izmed anketiranih oseb, mi je zaupala, da ima

doma hudo bolnega moža in potrebuje vsakodnevno pomoč pri njegovi negi, zato je najela žensko, ki ji pomaga pri takšnih opravilih. Plačuje ji mesečno in pravi, da ji neplačevanje davkov omogoča lažje preživetje, saj zahteva zdravstvena oskrba njenega moža ogromno denarja. Pod možnost drugo so anketiranci odgovarjali, da so se sive ekonomije posluževali enkrat tedensko, uro ali dve na mesec ali leto, ter sezonsko, kar traja po več mesecev. Siva ekonomija v našem primeru predstavlja predvsem občasno aktivnost in ne gre za velike davčne utaje in korupcijo.

Zakaj so se nekateri izmed prebivalcev Velenja odločili, da posegajo po sivi ekonomiji je prikazano v naslednji tabeli. Odgovore so ocenili glede na njihovo pomembnost pri odločevanju uporabe sive ekonomije.

Preglednica 18: Vzroki za uporabo sive ekonomije

Razlogi	Povprečna ocena
Cenovno ugodnejša	4,6
Krajši birokracijski postopki	3,4
Nizke kazni za kršitelje	3,5
Majhna stopnja verjetnosti odkritja kršitelja	2,9
Veze in poznanstva, priporočila prijateljev	4,1
Recesija, finančna stiska	4,2

Med najpomembnejše vzroke za uporabo sive ekonomije so anketiranci našeli, da je cenovno najugodnejša, da se zanjo odločajo na osnovi vez in poznanstev ter priporočil prijateljev. Slabe gospodarske razmere, recesija in finančna stiska pa so jih dodatno motivirale za uporabo sive ekonomije. Manjši odstotek anketirancev je med vzroke razvrstil krajše birokracijske postopke, nizke kazni za kršitelje ter majhna stopnja verjetnosti odkritja kršitelja, kar nakazuje, da postavljajo svoje lastne potrebe na prvo mesto in se ne obremenjujejo toliko z zakoni in kršitvami, ki sledijo ob morebitni ugotovitvi uporabe sive ekonomije. Tako kot pri udeležbi sive ekonomije opazimo, da so vzroki za njeno uporabo predvsem finančni, saj je uporaba dejavnosti sive ekonomije cenovno ugodnejša. Recesija in finančna stiska sta rezultat slabega vodenja države, zato so za lažje preživetje mnogi izmed anketirancev poiskali dodatno denarno pomoč v sivi ekonomiji.

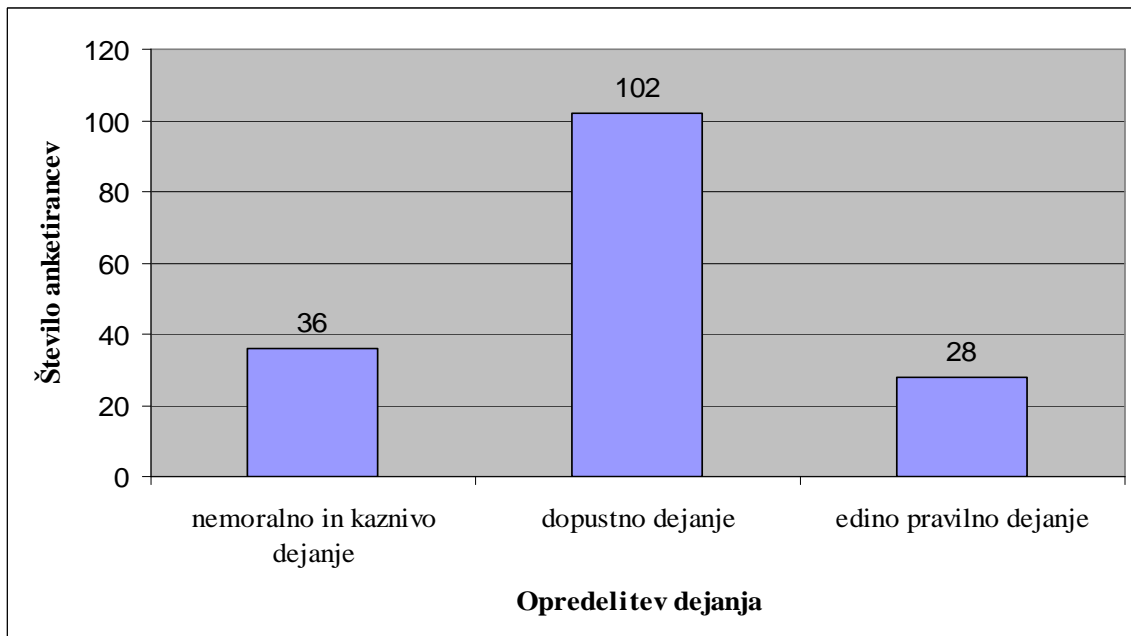
Med slabosti uporabe sive ekonomije v gospodinjstvih so anketiranci našeli:

- slabša kakovost dela,
- ni garancije za opravljeno storitev/delo,
- strah pred inšpekcijo,
- nizke kazni za kršitelje,
- manjši prihodek državi, ker ne plačujejo davkov.

Pri naštevanju slabosti uporabe sive ekonomije so anketiranci mnogokrat komentirali, da se pogosto ne ozirajo na negativne posledice sive ekonomije. Predvsem gre zato, da je siva ekonomija cenovno ugodnejša, zato so posledice uporabe povezane lahko s slabo kakovostjo

opravljenega dela, uveljavitve računa kot garancijo pa ne morejo uveljaviti. Vendar pozitivne lastnosti ponavadi odtehtajo negativne razloge za uporabo sive ekonomije.

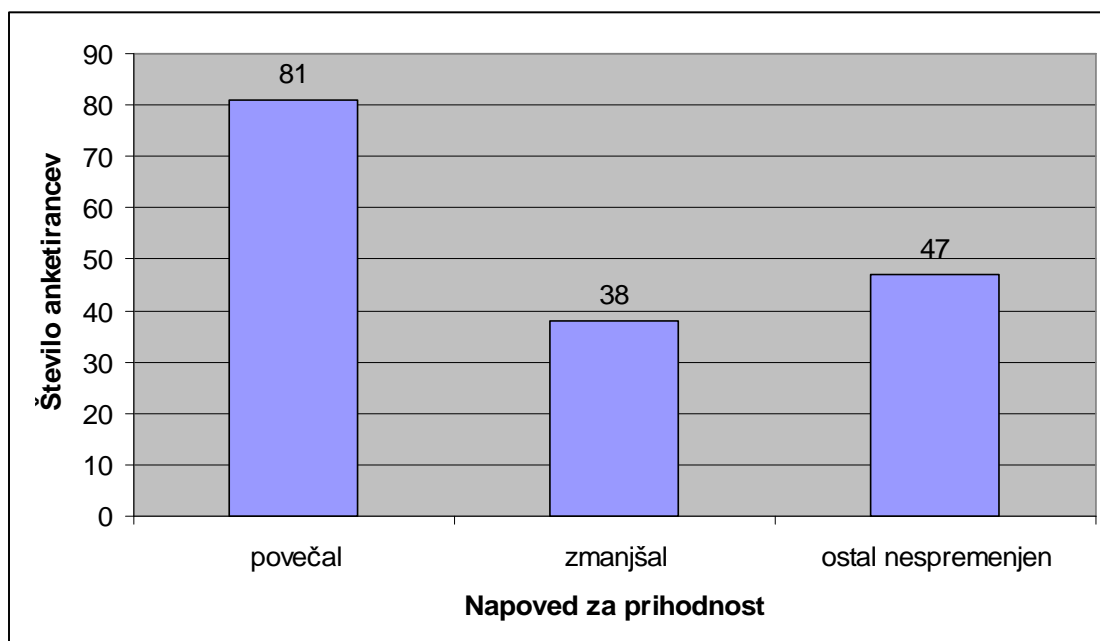
Prebivalci mesta Velenja so sivo ekonomijo označili kot:

Slika 7: : Oznaka sive ekonomije

Anketiranim v anketi se v večini zdi siva ekonomija dopustno dejanje. Skoraj uravnotežen je odstotek ljudi, ki imajo povsem nasprotni stališči, in sicer na eni strani, da gre za nemoralno in kaznivo dejanje ter na drugi strani za edino pravilno dejanje. Tako lahko rečemo, da se prebivalci mesta Velenje v večji meri, saj jih je več kot 50 odstotkov odgovorilo, da gre za dopustno dejanje, strinjajo in podpirajo sivo ekonomijo v gospodinjstvih. Za njih siva ekonomija ne predstavlja nemoralnega dejanja in pri uporabi sive ekonomije ne vidijo ničesar spornega, predvsem pa se ne obremenjujejo, če je država pri tem oškodovana.

Pri napovedi obsega sive ekonomije v gospodinjstvih v prihodnosti so rezultati bili sledeči:

Slika 8: Obseg sive ekonomije v gospodinjstvih

Če izhajamo iz slike 7, kjer prevladuje mišljenje da je siva ekonomija v gospodinjstvih dopustno dejanje, nam slika 8 ustvari posledično enako stanje v Sloveniji na splošno. Če večina anketirancev meni, da siva ekonomija ni moralno sporna potem se bo tudi večina od njih odločila za sivo ekonomijo, saj ne vidijo kakšnega razloga, da tega nebi storili. Tako se jih je večina opredelila, da se bo siva ekonomija v gospodinjstvih v naslednjih letih povečala, njihove predpostavke pa predvsem temeljijo na tem, da je sama država v veliki meri krivec za takšno odločanje. Zniževanje davkov, boljši delovni pogoji, nižja inflacija in še drugi dejavniki so potrebni, da se v državi zniža stopnja uporabe in udeležbe v sivi ekonomiji.

4.3 Predlogi zmanjševanja uporabe in udeležbe sive ekonomije v gospodinjstvih

Anketiranci so morali navesti tudi predloge za zmanjševanje sive ekonomije v gospodinjstvih. Tukaj je nekaj od naštetih odgovorov:

- zmanjševanje davkov,
- dvig plač,
- zamenjava političnih kadrov, ki ne znajo pravilno voditi državo,
- zakonsko prepovedati tajkune in prodati vso njihovo imetje, ki so ga neupravičeno dobili skozi pretekla leta,
- urediti plačilno politiko samostojnih podjetnikov,
- zmanjšati birokratske ovire,
- urediti zakonodajo, ter državne predpise,
- večji prispevki oziroma sofinanciranje države ob prvi zaposlitvi,
- zmanjšati korupcijo, ter urediti pravni sistem države.

Pri predlogih za zmanjšanje sive ekonomije smo opazili, da je velika večina anketirancev mnenja, da je država ter njen političen sistem odločilni faktor za udeležbo in uporabo sive

ekonomije. Predvsem so se očitki nanašali na nekorektno vodenje države, ter veliko podkupovanje slovenskih politikov. Poudarili so, kako so vodilni managerji nestrokovno vodili svojo podjetja, kar je mnoge izmed njih pripeljalo do brezposelnosti. Izpostavila bi podjetje Vegrad, kjer je leta 2010 izgubilo zaposlitev več kot 1000 delavcev, kar je bil velik udarec za prebivalce Šaleške doline. Vegrad je bivše slovensko gradbeno podjetje, s sedežem v Velenju. Ustanovljeno je bilo leta 1957, drastičen razvoj pa je doživelo leta 1983, ko je bilo tudi v podjetju zaposlenih 2266 delavcev. Ob začetku gospodarske krize pa je Vegrad zašel v resnejše težave in oktobra 2010 je sodišče v Celju razglasilo stečaj. Tedanja upraviteljica podjetja Hilda Tovšak je bila osumljena gospodarskega kriminala oziroma neupravičene uporabe tujega premoženja, davčne utaje, goljufije in oškodovanja upnikov. V enem letu od razglasitve stečaja Vegrada je svoje terjatve prijavilo 2409 upnikov, skupaj pa so njihove terjatve štejele okoli 44 milijonov evrov. Brez dela pa je ostalo približno 1700 slovenskih delavcev in 400 delavcev iz Bosne in Hercegovine (Wikipedija b. l.).

Rezultati ankete so pokazali, da siva ekonomija ni namerno goljufanje posameznikov, da bi škodovali državi, ampak predstavlja izhod iz krize, ki so jo na nek način povzročili tudi direktorji posameznih podjetij. Kot v primeru Vegrad, kjer je ostalo veliko število brezposelnih, bi izpostavili tudi podjetje Gorenje, ki je imelo leta 2010 zaposlenih 11174 delavcev. Povprečna plača je znašala 820 evrov neto (Gorenje Group 2010). Nizke plače, brezposelnost, dražitev hrane in bencina so dejavniki, ki vplivajo na sivo ekonomijo.

Sivo ekonomijo je treba omejiti in zmanjšati predvsem s političnimi ukrepi, delovati v smeri dvigovanja plač ter zmanjšati stroške vezane na življenjske pogoje, na primer znižati cene mesa in kruha, komunalnih storitev, elektrike in izobraževanja.

5. ZAKLJUČEK

Pri definiciji in opredelitve sive ekonomije različni avtorji navajajo drugačno razlago, vendar se v končni fazi opredelitve ne razlikujejo toliko med seboj. V glavnem gre za dejavnosti, ki uradno niso evidentirane, zaslužki pa neobdavčeni.

Med vzroke za sivo ekonomijo lahko prištejemo davčno preobremenjenost, strogi predpisi in zakoni, potreba po dodatnem zaslužku. Mnogi med vzroke pripisujejo tudi nezadovoljstvo nad državo in njenim delovanjem.

Siva ekonomija prinaša pozitivne in negativne posledice. Med negativne posledice štejemo nelegalno konkurenco, saj formalne organizacije ne morejo konkurirati nizkim cenam neformalnih organizacij. Delodajalci sivo ekonomijo izkoristijo za neplačevanje prispevkov, delavci so brez zakonske zaščite. Med pozitivne posledice uvrščamo dodatni denarni zaslužek, ter prilagodljivost sive ekonomije k potrebam na trgu.

Organi boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji so številni. Predstavila sem, po mojem mnenju najpomembnejše in to so: Komisija za preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, Tržni inšpektorat Republike Slovenije, Davčna inšpekcija in Inšpektorat Republike Slovenije za delo. Ugotovitve kažejo, da je siva ekonomija prisotna na vseh področjih, najbolj pa je prisotna v gradbeništvu, trgovini, gostinstvu in osebnih storitvah.

Pri analizi empiričnega dela diplomske naloge smo anketni vprašalnik razdelila na uporabo in udeležbo v sivi ekonomiji. Udeležba v letu 2011 je bila odvisna na prvem mestu od finančnega stanja posameznika. V letu 2011 je v sivi ekonomiji sodelovalo 35,5 % anketirancev. Večji odstotek udeležencev v sivi ekonomiji so predstavljali moški, stari od 20 do 45 let, ki so delovno sposobni. Siva ekonomija se je odvijala v gradbeništvu, gostinstvu in zasebnih gospodinjstvih, kar pripisujemo dejstvu, da se največje število sive ekonomije izvaja v sektorjih, kjer je strošek dela pomemben dejavnik v konkurenci. Poleg tega so udeleženci sive ekonomije srednje ali manj izobraženi, kar nakazujejo tudi dejavnosti, da za izvajanje sive ekonomije ni potrebna neka določena stopnja izobraženosti.

Sama uporaba sive ekonomije v lastnih gospodinjstvih je bila nizka, in je predstavljala 26,5 % vseh uporabnikov. Med vzroke, ki vplivajo na odločitev za uporabo sive ekonomije uvrščamo dejstvo, da je cenovno ugodnejša in ne zahteva veliko administrativnih postopkov. Pri uporabi sive ekonomije so predvsem sodelovale ženske stare od 26 do 55 let s srednjo in višjo izobrazbo. Posledica uporabe sive ekonomije je lahko njihov delovni čas, ki jim ne dopušča veliko časa za druga opravila, ki so vezana za gospodinjstvo. Siva ekonomija se največkrat uporablja za gradnjo hiše, varstvo otrok, ter razna hišna opravila. Dejstvo, da siva ekonomija ni moralno sporna pa dodatno motivira uporabnike. Nezadovoljstvo nad državo in njenim delovanjem je pomemben dejavnik tako pri uporabi kot udeležbi v sivi ekonomiji. Korupcija je še vedno prisotna na področju sive ekonomije, čeprav jo skušajo organi boja omejiti in zmanjšati.

Država bi morala delovati v smeri izboljšanja standardov življenja. Namesto zniževanja plač, bi delavce morali dodatno motivirati z denarnimi nagradami za uspešno poslovanje. Tako bi

delavci ostali bolj zvesti svojemu delodajalcu. Cene živil, goriva, stroški gospodinjstev se ne bi smele dražiti, saj vplivajo na sivo ekonomijo v smislu, da se povečuje število udeležencev, kar je tudi posledica finančne stiske. Brezposelne osebe bi morali dodatno motivirati k iskanju službe, ter jih izobraževati in podpirati v iskanju nove službe. V našem primeru smo ugotovili, da siva ekonomija ne predstavlja izogibanje plačila davku, ampak vir preživetja, zato bi država morala dodatno delovati v smeri motiviranja in zaščite delavca ter posameznika.

LITERATURA IN VIRI

- Alessandrini, Sergio in Bruno Dallago. 1987. *The unofficial economy: consequences and perspectives in different economic systems*. Aldershot: Gower.
- Babušek Medic, Metka. 1999. Siva ekonomija v slovenskem gospodarstvu in predlog njenega reševanja. Ljubljana: *Naše gospodarstvo* 45 (3/4): 210-215.
- Bangasser, Paul E. 2000. The ILO and the informal sector: an institucional history. ILO Employment paper 2000/9.
- Belev, Bojan. 2003. *The informal economy the EU accession countries: Size, scope, trends and challenges to the process of EU Enlargement*. Sofia: Center for the study of democracy.
- Carson, Carol. 1984. The underground economy – an Introduction. *Survey of current Bussiness* 64 (5): 21-37.
- Davčni urad Republike Slovenije. 2011. *Poročilo o delu Davčne uprave Republike Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za finance.
- Dnevnik.si. 2010. *Ivan Svetlik: Siva ekonomija je »nevrogična točka« slovenskega gospodarstva, ki jo je treba moralno in pravno obsojati*. [Http://www.dnevnik.si/poslovni_dnevnik/1042387342](http://www.dnevnik.si/poslovni_dnevnik/1042387342) (15. 8. 2012).
- Dreher, Axel in Friedrich Schneider. 2006. *Corruption and the shadow economy: An empirical analysis*. Linz in Bonn: University of Linz and Izza Bonn.
- Enste, Dominick H. 2003. *Shadow economy and the institucional change in transition countries*. [Http://www.csd.bg/](http://www.csd.bg/) (12. 6. 2012).
- European Commision. 2007. *Underclear Work in the European Union*. [Http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf) (15. 8. 2012).
- Gorenje Group. 2010. *Letno poročilo 2010*. [Http://www.gorenjegroup.com/en/](http://www.gorenjegroup.com/en/) (15. 7. 2012).
- Glas, Miroslav. 1991. *Siva ekonomija v svetu in slovenskem gospodarstvu*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Glas, Miroslav. 1994. *Prispevek k politični ekonomiji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Inšpektorat Republike Slovenije. 2011. *Poročilo o delu*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Johnson, Simon, Daniel Kaufmann, John Mcmillan in Christopher Woodruff. 1999. *Why do firms hide? Bribes and unofficial activity after communism*. [Http://128.118.178.162/eps/pe/papers/0308/0308004.pdf](http://128.118.178.162/eps/pe/papers/0308/0308004.pdf) (30. 7. 2012).

- Komisija vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. 2011. *Poročilo o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Kukar, Stanka. 1995. *Siva ekonomija v Sloveniji: razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Društvo ekonomistov.
- Krulc, Tatjana. 2008. *Dejavniki sive ekonomije*. Diplomsko delo, Ekonomska fakulteta. Univerze v Ljubljani.
- Mestna občina Velenje. 2012. *MOV statistika*. [Http://www.velenje.si/692](http://www.velenje.si/692) (11. 8. 2012).
- Nastav, Bojan. 2009. *Prikrita proizvodnja: siva ekonomija v Sloveniji*. Koper: Fakulteta za management.
- Omerzu, Branko. 2000. *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno s strokovnim predgovorom*. Radovljica: Skriptorij KA.
- Omerzu, Branko. 1998. *Predlog zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno*. Poročevalec 51: 63-72.
- Renoy, Piet. 2004. *Undeclared work in a Enlarged Union, An analysis of undeclared work: An in-depth study of specific item*. [Http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=113&langId=en](http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=113&langId=en) (13. 6. 2012).
- Sedovnik, Pavel. 1997. *Delo na črno. Predlog zakona o preprečevanju dela na črno*. Ljubljana: Obrtna zbornica Slovenije.
- Schneider, Friederich. 2007. *Shadow economies and corruption all over the world: Revised Estimates for 120 countries*. [Http://www.economics-journal.org/economics/journalarticles/2007-9](http://www.economics-journal.org/economics/journalarticles/2007-9) (11. 8. 2012).
- Sshneider, Friederich in Dominick H. Enste. 2000. Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic* (38): 77-144.
- Schneider, Friederich in Dominick H. Enste. 2002. *The shadow economy: an international Survey*. Cambridge: Cambridge University.
- Schlosser, Eric. 2003. *Reefer madness: Sex, drugs, and cheap labour in the american black market*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Slapar, Tina. 2004. *Primerjava standardne in nestandardnih oblik dela in zaposlitev v Sloveniji*. Diplomaska naloga, Ekonomska fakulteta. Univerze v Ljubljani.
- SURS. 2011a. *Prebivalstvo po starosti in spolu, občine, Slovenija, polletno. 1. 1. 2011 do 30. 6. 2011*. [Http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C4002S&ti=&path=../Database/De m_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/20_05C40_prebivalstvo_obcine/&lang=2](http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05C4002S&ti=&path=../Database/De m_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/20_05C40_prebivalstvo_obcine/&lang=2) (16. 8. 2012).

- SURS. 2011b. *Prebivalstvo, staro 15 ali več let, po izobrazbi in spolu, občine, večletno. 2011.* [Http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05G2014S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/20_soc_ekon_preb/01_05G20_izobrazba/&lang=2](http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=05G2014S&ti=&path=../Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/20_soc_ekon_preb/01_05G20_izobrazba/&lang=2) (14. 7. 2012).
- SURS. 2011c. *Delovno aktivno prebivalstvo, registrirane brezposelne osebe in stopnje registrirane brezposelnosti po občinah prebivališča, Slovenija, mesečno, december 2011.* [Http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0700960S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/01_07009_aktivno_preb_mesecno/&lang=2](http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0700960S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/05_akt_preb_po_regis_virih/01_07009_aktivno_preb_mesecno/&lang=2) (15. 8. 2012).
- Svetovna banka. 1997. [Http://www.worldbank.org/](http://www.worldbank.org/) (15. 7. 2012).
- Svetlik, Ivan, Drago Kos, Katja Boh in Zdravko Zrimšek. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska Enotnost.
- Thomas, James J. 1992. *Informal economic activity*. London: The London School of Economic and political Science.
- Thum, Marcel. 2005. *Korruption und Schattenwirtschaft* (Ifo Working Paper No. 12). Dresden: Institut für Wirtschaftsforschung.
- Tržni inšpektorat Republike Slovenije. 2011. *Poslovno poročilo tržnega inšpektorata Republike Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo.
- Wikipedija. B. l. *Vegrad*. [Http://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenija](http://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenija) (14. 5. 2012).
- Williams, Colin C. 2004. *Cash-in-hand work: the udergorund sector and the hidden economy of favours*. Hampshire: Palgrave MacMilan.
- Williams, Colin C. 2006. *The hidden enterprise culture*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Zagoršek, Hugo. 2002. *Siva ekonomija: prijatelj ali sovražnik?*. Sobotna priloga, 14. september 2002.
- Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPZDC). *Uradni list RS*, št. 36/2000, 12/2007, 30/2002.
- Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. 2011. *Poročilo za leto 2011. Območna služba Velenje*. [Http://www.ess.gov.si/_files/3924/Letno_porocilo_os_velenje_2011.pdf](http://www.ess.gov.si/_files/3924/Letno_porocilo_os_velenje_2011.pdf) (11.8.2012)

PRILOGE

Priloga 1 Anketni vprašalnik

ANKETA O SIVI EKONOMIJI V GOSPODINJSTVIH V VELENJU

Sem Vanja Damjanović, študentka Fakultete za management v Kopru. Pred vami je anketa, s pomočjo katere si bom pomagala pri izdelavi diplomske naloge z naslovom Siva ekonomija v gospodinjstvih v Velenju. V Sloveniji se je za pojav siva ekonomija uveljavil naziv delo na črno. Siva ekonomija na področju gospodinjstev zajema vse aktivnosti, ki ne spadajo med sosedsko pomoč, delo v lastni režiji, nujno delo, humanitarno delo, karitativno, prostovoljno delo, osebno dopolnilno in kratkotrajno delo. Prosim Vas, da odgovorite na vsa vprašanja iskreno in čim natančneje. Anketni vprašalnik je anonimne narave, vsi rezultati bodo uporabljeni izključno v raziskovalne namene moje diplomske naloge. Hvala za vaš čas in sodelovanje.

1. SPOL

- a.) moški
- b.) ženski

2. STAROST (v dopoljenih letih): _____

3. IZOBRAZBA

- a.) nedokončana osnovna šola
- b.) osnovna šola
- c.) srednja šola
- č.) višja šola
- d.) visoka, univerzitetna izobrazba
- e.) magisterij, doktorat

4. STATUS

- a.) dijak/dijakinja, študent/študentka
- b.) redno zaposlena oseba s polnim delovnim časom
- c.) redno zaposlena oseba s skrajšanim delovnim časom
- č.) brezposelna oseba prijavljena na Zavodu za zaposlovanje
- d.) brezposelna oseba neprijavljena na Zavodu za zaposlovanje
- e.) upokojenec
- f.) drugo

5. S SIVO EKONOMIJO STE SE SKOZI PRETEKLA LETA SREČEVALI KOT:

- a.) udeleženec (delali ste v sivi ekonomij)
- b.) potrošnik (uporabljali ste dejavnosti sive ekonomija)
- c.) oboje
- d.) nič od naštetega

6. ALI STE BILI UDELEŽENEC V SIVI EKONOMIJI OZIROMA STE OPRAVLJALI KAKRŠNOKOLI VRSTO DELA NA ČRNO V LETU 2011? (če je odgovor NE nadaljujete s 11. vprašanjem)

- a.) da
- b.) ne

7. V KATERIH DEJAVNOSTIH STE IZVAJALI SIVO EKONOMIJO V LETU 2011?(možen en ali več odgovorov)

- a.) gostinstvo
- b.) gradbeništvo
- c.) zasebna gospodinjstva
- d.) kmetijstvo, lov, gozdarstvo
- e.) oskrba z elektriko, plinom in vodo
- f.) trgovina
- g.) ribištvo
- h.) predelovalne dejavnosti
- i.) zdravstvo in socialno oskrbstvo
- j.) finančno posredništvo
- k.) izobraževanje
- l.) javna uprava
- m.) drugo: _____

8. SIVO EKONOMIJO STE IZVAJALI:(obkrožite lahko en ali več odgovorov)

- a.) ob rednem delu
- b.) sezonsko oziroma priložnostno delo
- c.) kot brezposelna oseba, prijavljena na zavodu za zaposlovanje
- d.) upokojenec
- e.) preko študentske napotnice
- f.) drugo: _____

9. KATERI SO BILI RAZLOGI ZA UDELEŽBO V SIVI EKONOMIJI?(obkrožite lahko en ali več odgovorov)

- a.) finančna stiska
- b.) pomoč znancu oziroma prijatelju
- c.) pridobitev izkušenj
- č.) večje poklicno zadovoljstvo
- d.) prihranki za bodočnost
- e.) izogibanje plačilu davkov
- f.) krajši birokracijski postopki
- g.) razmere na trgu dela (recesija, korupcija, veze in poznanstva)
- h.) mile kazni za kršitelja
- i.) drugo: _____

10. DENAR ZASLUŽEN V SIVI EKONOMIJI STE PORABILI ZA: (obkrožite lahko en ali več odgovorov)

- a.) nakup nepremičnine
- b.) plačilo položnic
- c.) šolanje otrok
- d.) počitnice
- e.) nakup avtomobila
- f.) osnovne življenjske potrebščine (hrana, obleka, obutev)
- g.) drugo: _____

11. ALI STE UPORABLJALI DEJAVBOSTI SIVE EKONOMIJE V LASTNEM GOSPODINJSTVU V LETU 2011:(če je odgovor NE nadaljujete s 16. vprašanjem)

- a.) DA
- b.) NE

12. ZA KATERE DEJAVNOSTI V GOSPODINJSTVIH STE SE POSLUŽEVALI SIVE EKONOMIJE V LETU 2011?(obkrožite lahko en ali več odgovorov)

- a.) hišna opravila
- b.) gradnja hiše
- c.) varstvo otrok
- č.) napeljava, popravilo vodovodnih cevi
- d.) najem hišne pomočnice
- d.) drugo: _____

13. KOLIKOKRAT STE SE POSLUŽILI OZIROMA UPORABILI SIVO EKONOMIJO V GOSPODINJSTVIH V LETU 2011?

- a.) vsak dan
- b.) 1krat na mesec
- c.) večkrat na leto
- d.) enkrat na leto
- e.) drugo: _____

14. RAZLOGI ZA UPORABO SIVE EKONOMIJE V GOSPODINJSTVIH?(ocenite jih s številom od 1 do 5, 1 pomeni najmanj pomembno, 5 pomeni najbolj pomembno)

- a.) cenovno ugodnejša
- b.) krajši birokracijski postopki
- c.) nizke kazni za kršitelje
- č.) majhna stopnja verjetnosti odkritja kršitve
- e.) veze in poznanstva, priporočila prijateljev
- f.) recesija, finančna stiska
- g.) drugo: _____

15. KAJ SO PO VAŠEM MNENJU SLABOSTI UPORABE SIVE EKONOMIJE V GOSPODINJSTVIH?(napišite)

16. SIVO EKONOMIJO V GOSPODINJSTVIH BI OZNAČILI KOT:

- a.) nemoralno in kaznivo dejanje
- b.) dopustno dejanje
- c.) edino pravilno dejanje

17. NAPOVED ZA SLOVENIJO: OBSEG SIVE EKONOMIJE V GOSPODINJSTVIH SE BO V PRIHODNOSTI:

- a.) zmanjšal
- b.) ostal nespremenjen
- c.) povečal

18. NAPIŠITE VAŠE PREDLOGE ZA ZMANJAŠANJE SIVE EKONOMIJE V GOSPODINJSTVIH V SLOVENIJI.
